

Ivan Stodola
BAČOVA ŽENA

Úprava a réžia Roman Polák

Dramaturgia Darina Abrahámová

Scéna Pavel Borák

Kostýmy Peter Čanecký

Hudba Lucia Chuřková

Premiéry 28. a 29. marca 2015
Štúdio činohry, nová budova SND, Pribinova 17, Bratislava

OSOBY A OBSADENIE

Ondrej, bača Ján Koleník

Mišo, bača Alexander Bárta

Eva Diana Mórová

Matka Kamila Magálová

Mrnčo, starý bača Dušan Jamrich

Správca Dušan Taragel

Gazdiná Mária Kráľovičová

Svätojurský Ján Gallovič

Notár Leopold Haverl

Účinkujúci z videozáznamu

Martin, bača Daniel Fischer

Ondrejko Alex Bašnár*

Miško Dominik Martin Bičkoš*

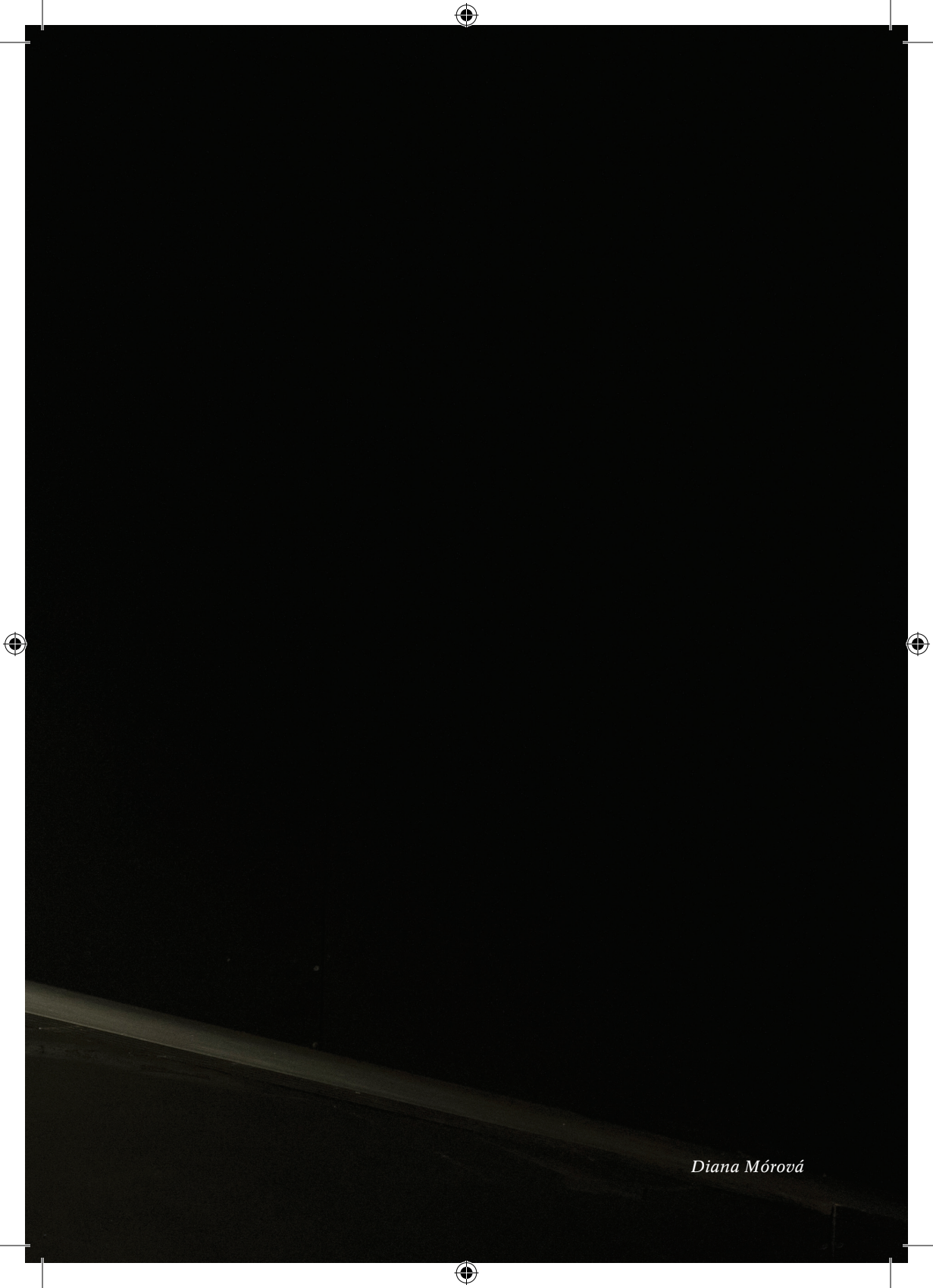
Čel'ad' Adriana Janovíčková*, Peter Kaša*,
Vladimíra Krutková*, Erik Voltemar*,
Igor Malinovský*, Paulína Šebestová*,
Jaroslava Janišová*

* ako host'

Asistentka réžie Jana Kopsová
Inšpicient Ingrid Greššová
Text sleduje Alena Hornáková
Technické vedenie Viliam Švarda
Stavby Michal Novák
Svetlá Juraj Jakabčín
Zvuk Peter Novák
Dámska garderóba Stazka Kunočová
Pánska garderóba Dana Bučíková
Masky Monika Olanová

Výpravu realizovali Umelecko-dekoračné dielne SND.

Diana Mórová

IVAN STODOLA

Narodil sa 10. marca 1888 vo Vyšnom Huštáku, dnes Liptovský Mikuláš. Zomrel 26. marca 1977 v Piešťanoch, bol pochovaný v Bratislave, v roku 1989 prevezený na Národný cintorín do Martina. Lekár, dramatik, spisovateľ, zakladateľská osobnosť sociálneho lekárstva na Slovensku. Pochádza z významného liptovskomikuláškého podnikateľského rodu Stodolovcov. S menami Stodolovcov sa stretávame aj pri aktivitách, ktoré súviseli s národným a kultúrnym pohybom Slovákov. Starý otec Ondrej Stodola (1822 – 1898) bol nielen podnikateľom a spoluzakladateľom Prvej severohorskej oprávnenej fabriky na kožu Kováč a Stodola v Liptovskom Sv. Mikuláši, ale v roku 1863

i zakladajúcim členom Matice slovenskej, členom kultúrneho spolku Beseda a v mladosti hercom slovenského ochotníckeho divadla. Dramatikov otec Jozef Rodomil Stodola i jeho traja bratia preslávili svoj rod nielen v domácich pomeroch vtedajšieho Uhorska, respektíve neskôr Československej republiky, ale aj vo svete. Strýko Aurel Stodola (1859 – 1942) bol vedcom svetového mena, Emil Stodola (1862 – 1945) významným právnikom a politikom, Kornel Stodola (1866 – 1946) bol právnikom, politikom, národohospodárom, publicistom a podnikateľom. Otec Jozef Rodomil (1856 – 1938) pokračoval v rodinnej garbiarskej podnikateľskej i divadelnej tradícii. V mladosti bol hercom slovenského ochotníckeho divadla (1864 – 1889) a od roku 1874 členom liptovskomikuláškého spolku Tatran. Matka Ľudmila, rodená Bauerová (1861 – 1948) bola učiteľkou a dlhoročnou členkou Živeny. Aktívne sa zúčastňovala na kultúrnych i divadelných aktivitách v Liptovskom Sv. Mikuláši. Pre miestnych ochotníkov preložila okrem iných hier aj Ibsenovu *Noru* (1913) – ide o prvý preklad Ibsenovej drámy do slovenčiny. V tomto podnikateľskom, politickom, národnom a kultúrnom prostredí vyrastal a žil budúci lekár a dramatik. Rodinný pôvod osudovo zasiahol do života budúceho slávneho dramatika – najskôr pozitívne, neskôr takmer tragicky. Ivan Emil Stodola vyštudoval v rokoch 1906 – 1913 medicínu na Lekárskej fakulte Pázmányho univerzity vo vtedajšom Pešťbudíne. Počas štúdia absolvoval lekársku stáž na Humboldtovej univerzite v Berlíne. Okrem štúdia sa aktívne zúčastňoval na spolkovom živote slovenských študentov. Bol podpredsedom literárneho odboru Slovenského spolku, ktorý usporadúval i divadelné predstavenia. Po skončení štúdia až do odchodu na vojnu (1914) vykonával v rodnom meste súkromnú lekársku prax. Po návrate z prvej svetovej vojny (1918) vstúpil do služieb novovzniknu-

tej Československej republiky. Bol vymenovaný za župného lekára Liptovskej župy a v roku 1922 za hlavného župného lekára Veľžupy podtatranskej. Zároveň v rokoch 1921 a 1922 – 1925 pôsobil ako redaktor a hlavný redaktor regionálneho politického týždenníka Veľžupy podtatranskej *Republikán*, ktorý prezentoval politické názory Hodžovej republikánskej malorolníckej strany. Ivan Stodola doň prispieval publicistickými článkami nielen zdravotníckeho charakteru, ale aj článkami na rôzne témy spoločenského života a uverejňoval v ňom i svoje dramatické žarty. V profesionálnej kariére lekára pokračoval i v Bratislave, kde pracoval na Krajinskom úrade (1934). Ako krajinský zdravotnícky inšpektor a zároveň podpredseda významnej nešťátnej organizácie Masarykovej Ligy proti tuberkulóze vybudoval na Slovensku sieť zdravotníckych zariadení a tuberkulózných poradní. Krátko pôsobil ako ministerský radca na ministerstve zdravotníctva v Prahe (1938) a pred rozpadom Československej republiky sa vrátil späť do Bratislavy. Stal sa riaditeľom Štátneho zdravotno-sociálneho ústavu (1940). Vybudoval ho od základov a pracoval v ňom až do komunistického prevratu (1948). Ako lekár bol i publikačne činný. Jednou z najvýznamnejších Stodolových prác bola príručka *Zdravotnícke predpisy na Slovensku* (1937), ktorá sa používala niekoľko desaťročí. Štvrtstoročie bol redaktorom významného časopisu *Boj o zdravie* (1926 – 1950). V rokoch 1930 – 1933 a 1939 – 1944 každoročne vydal *Zdravotnícku čítanku*; v rokoch 1932 – 1934 a 1938 – 1942 zostavil *Zdravotnícky kalendár*. V roku 1946 ho na Lekárskej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave, kde už niekoľko rokov pedagogicky pôsobil, habilitovali na docenta sociálneho lekárstva. V rokoch 1951 – 1953 bol vo vykonštruovanom procese nespravodlivo odsúdený a väznený. V akcii B rodinu vystáhovali z rodinného domu v Bratislave a odvtedy Ivan Stodola žil vo vyhnanstve v Piešťanoch až do svojej smrti v roku 1977. Právne a v plnom rozsahu doc. MUDr. Ivana Stodolu rehabilitovali až pätnásť rokov po smrti, v roku 1992. Za oficiálny zrod dramatika možno považovať 1. jún 1914. Spolok Tatran v Liptovskom Mikuláši usporiadal divadelný večer z dvoch veselohier v jednom dejstve a z jedného dialógu. Autorom dialógu *Kto bude pánom v dome?* bol Ivan Stodola, ktorý na divadelnom večere vystúpil v postave mladomanžela Jurka. Žarty, skeče a dialógy sú jeho prvými dramatickými pokusmi. Písal ich k rôznym spoločenským, cechovým či iným príležitostiam a reagoval v nich na aktuálne politické, spoločenské, miestne i profesijné anomálie súčasného života. Boli napísané v hutnej situačnej skratke a vo vtipnom dialógu s nečakanou pointou a stali sa natoľko populárnymi, že ich uvádzali niekoľkokrát. Najslávnejšie z nich – *Volby* (1920) a *Daňové pokonávanie* (1920) – vyšli ako separáty vo vydavateľstve ÚSOD-u v Martine, ostatné Ivan Stodola zverejnil ako redaktor v týždenníku *Republikán*. Úspech u obecnstva mali i žarty *S Kocúrom* (1924), *Príčina smrti – telefón* (1924), *Kapitán či kormidelník* (1925), *Rádio* (1927), *Boj proti staromládencizmu* (1927) a *Klinec* (1932). Krátke scény so zdravotným zameraním uverejňoval v časopise *Boj o zdravie* v cykle *Gašparkovo divadlo*. Ďalšie krátke útvary napíše ako televízne scenáre až ku koncu života, keď neuspeje s novými hrami v divadlách. V období slobodnej Československej republiky (1926 – 1938) bol Stodolov autorský záber veľmi široký tematicky i žánrovo. Venoval sa príbehom zo súčasnosti, no

rovnako suverénne sa pohyboval i v minulosti. Písal satiry, salónne komédie, vážne drámy, hry z histórie i tragédie. V tejto súvislosti treba uviesť inšpiratívne postavenie vtedajšej vedúcej osobnosti slovenského divadla v Činohre Slovenského národného divadla, režiséra a neskôr šéfa súboru Janka Borodáča. Na jeho objednávku Stodola takmer každú alebo každú druhú sezónu odovzdal dramaturgii divadla novú hru. Divadlo – „ilúzia“ poslúžilo Stodolovi ideovo ako fenomén, ktorého poslaním je „liečiť“ morálne poklesky občanov novovzniknutého štátu a novo sa rodiacej občianskej spoločnosti. Vznik nového štátu, jeho demokratické princípy uvoľnili v ľuďoch hrádze psychologické, spoločenské, politické, ktoré často vyúsťovali do rôznych ľudských výstredností a excesov. Stodola akoby chcel ukázať prstom, že jednou z funkcií divadla je byť morálnym ústavom, nielen fenoménom zábavy, hoci aj prostredníctvom (a pravdepodobne najúčinnnejšie) frašky. Komédie, frašky či satiry budú v jeho ďalšej tvorbe prevažovať.

...

Po úspechu svojich prvých celovečerných komédií (*Náš pán minister* a *Belasý encián*) Stodola vyrozprával tragédiu mladých ľudí v sugestívnej dramatickej forme „pastierskej tragédie“ *Bačova žena* (1927). Tento príbeh sa výrazne vydeluje zo začiatočného obdobia autorovej tvorby vo viacerých rovinách nielen žánrovo, ale aj tematicky. Príznačne vyznieva, že ju napísal za šesť dní – téma ho natoľko ovládla, že sa jej zmocnil ako v horúčkovitom sne. Tragédia troch mladých ľudí, ich detí a nešťastnej matky je zosnovaná na príbehu v slovenskej literatúre známom. Z nečakaného návratu údajne mŕtveho muža Ondreja Muranica z Ameriky vytvoril Ivan Stodola jatrivé dramatické situácie plné poézie, ľudského utrpenia a divadelného čara. Dramatickým peklom prechádza najmä ústredná postava príbehu Eva Muranica, žena stojaca medzi dvomi deťmi a dvomi mužmi, v situácii, z ktorej niet pre jej srdce východiska. Volí smrť. Zanechá po sebe dve maloleté nešťastné deti a dvoch rovnako nešťastných mužov. Príbeh každého z nich je iný. Druhý Evin muž bača Mišo sa krízovú situáciu rozhodne riešiť odchodom z domu na salaš. Ondrej je vystavovaný utrpeniu až po samé dno. Má inú životnú skúsenosť, iné osudové zázemie. Odišiel do Ameriky zo Svätajurského panstva, kde bol chudobným pastierom oviec, aby si splnil svoj „americký sen“ o lepšom živote. Doma zanechal starnúcu matku a mladú ženu s malým dieťaťom. Nešťastie v bani, kde pracoval, mu spôsobilo stratu pamäti. Nemohol dať znať, že žije. Doma sa verilo, že zahynul – s výnimkou matky. Mladá vdova, žijúca v sociálne beznámejšej situácii s malým dieťaťom, sa znovu vydala a bola šťastná. Návrat prvého muža rozkrúti koleso nelútostného osudu. Po siedmich rokoch sa vracia domov bohatý Amerikán. Vďaka pohybu kurzu dolára na burze nečakane zbohatol. Až tak, že tam, kde predtým bol otrokom, sluhom, stáva sa pánom. Od bývalého zemana Svätajurského kupuje kaštieľ s panstvom i s horou, o ktorej sa mu aj v Amerike snívalo, a hlboké vnútorné väzby na ňu mu pomohli navrátiť stratu pamäti. Bola i ostala preňho symbolom domova, kam sa túžil vrátiť. Jedna z ideovo kľúčových scén tejto tragédie sa odohrá na začiatku druhého dejstva v kaštieli Svätajurských. Ondrej Muranica kúpi od Svätajurského kaštieľ so všetkým, čo k nemu prináleží. Z hľadiska komponovania tragického príbehu je táto scéna zasunutá na okraj.

Ján Koleník

Báčova žena (1928), Olga Borodáčová

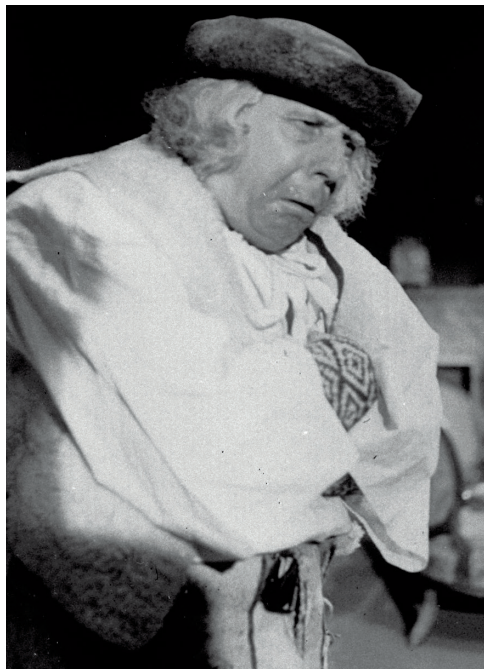
Báčova žena (1928)

Význam nadobúda v dvoch rovinách. V privátnej rovine Ondreja, keď sa tento vracia domov ako bohatý človek, ktorý nechápe, prečo nechce jeho právoplatná žena odísť od chudobného baču a konečne žiť v blahobyte. Dramaticky sa tak spochybní jeho ťažko nadobudnuté sebavedomie, ktoré po jej úteku od neho vyvrcholí v autorsky skvele vystavanom monológovi „Bože, žiť mi daj...“ na záver druhého dejstva. Vyspovedá sa tu pred starým bačom Mrnčom zo sedemročného utrpenia, ktoré teraz kulminuje. Ondrejov monológ je literárne majstrovsky skomponovaný a patrí k vrcholným dramatickým partiám nielen tohto textu či celej Stodolovej dramatiky, ale i slovenskej dramatickej literatúry vôbec. V spoločenskej rovine je kúpa Svätajurského panstva vyvrcholením príbehu osudom ťažko skúšaného chudobného človeka od jeho postavenia ako otroka až po situáciu slobodného občana. Symbolicky znázorňuje cestu slovenského človeka, národa z otroctva k slobode. Kľúčovú dramatickú úlohu v osude Evy zohráva Ondrejova matka. Od Evinho druhého vydaja ju nenávidí, sobáš s Mišom považuje za hriech – vizionársky verí, že jej syn Ondrej žije. Psychicky ju týra a od Ondrejovho návratu sa jej nátlak na ňu ešte stupňuje. Eva vykoná tragické rozhodnutie, nielen aby zastavila krvavý súboj obidvoch mužov, ale aj matkiným pričinením. Stodolov tragický príbeh o bačovej žene sa od prvého uvedenia v domácom ochotníckom súbore v Liptovskom Svätom Mikuláši (1927) stal atraktívnym dramaturgickým titulom pre ochotnícke súbory a rovnako aj – o rok nato v Borodáčovej réžii v SND (1928) – pre súbory profesionálne. V doterajšej vyše tridsťvte storočnej domácej inscenačnej tradícii však bolo umeleckých javiskových víťazstiev, ktoré by dosahovali vysoké umelecké a dramatické kvality textu, poskromne. Za umelecké javiskové skvosty môžeme považovať len Lichardovu inscenáciu v Slovenskom národnom divadle v roku 1941 s Oľgou Borodáčovou-Országhovou v titulnej role a s Mikulášom Hubom (Mišo) a Paľom Bielikom (Ondrej) v úlohách jej mužov, podobne ako o vyše dvadsať rokov neskoršie kongeniálnu réžiu Karola L. Zachara v tom istom divadle (1963). V Zacharovej inscenácii sa preslávila ako Eva Muranica Eva Kristinová vo svojej životnej úlohe a herecký koncert predvádzali i predstavitelia jej mužov: Štefan Kvietik ako Mišo, sugestívny Gustáv Valach ako navrátiťší sa Amerikán Ondrej a Oľga Borodáčová ako jeho vizionárska, hlboko veriaci Matka.

...

Komédia *Tretie skrutínium* (1928), známa pod názvom *Čaj u pána senátora*, sa stala populárnou už od prvého uvedenia. V martinskom Slovenskom spevokole ju ochotníci zahrli pod pôvodným názvom (1929); vzápätí mala premiéru v Slovenskom národnom divadle pod názvom, ako sa uvádza dodnes. V SND nebol tým úspešným režisérom Janko Borodáč, ale herec Andrej Bagar. Už v podtitule „politická veselohra v piatich dejstvách“ autor naznačuje, čo je ústrednou témou hry.

V Bagarovej inscenácii v Slovenskom národnom divadle (1929) sa herecky zaskvel Jozef Kello v postave Baltazára Slivku – je to jedna z prvých slávnych stodolovských postáv tohto herca. Ambicióznou manželku Slivkovú vynikajúco zahrli Oľga Borodáčová-Országhová. Pre veľký divadelný i divácky záujem

Bačova žena (1941), Jozef Kello

o inscenovanie hry pripravil Stodola v roku 1934 jej komornejšiu a zaktualizovanú verziu. Pôvodná hra mala päť dejstiev a sedemnášť postáv, čo umožňovalo uvádzať ju len väčším ochotníckym krúžkom. Stodola text skrátil, príbeh a situácie o päť postáv ochudobnil a v niektorých scénach aj motivicky prepracoval. Vznikla veselohra v troch dejstvách uvádzaná pod pôvodným názvom. Stodola v novej verzii síce zachoval z pôvodiny situačne najefektnejšie scény, no nebol majstrom v prepracovávaní a dotváraní svojich textov, ako sa môžeme presvedčiť nielen pri tejto veselohre. Bol typom tvorcu, ktorý najdokonalejšie dielo stvoril na prvý raz. Ak sa *Čaj u pána senátora* od prvých dotykov s divákmi stal žiadaným titulom, opačný osud stihol *Poslednú symfóniu* (1930), ktorú autor označil ako komédiu v troch dejstvách. Tragický záver, v ktorom hlavná hrdinka, slávna vedkyňa doktorka Mariša Rozkošná, spácha samovraždu, autorovo žánrové označenie spochybňuje. Stodola napísal dramatický príbeh mimoriadne úspešnej vedeckej pracovníčky, žensky nepríťažlivej, u ktorej sa zrazu prebudí ženskosť. Po neúspechu *Poslednej symfónie* sa Ivan Stodola veľmi úspešne autorsky rehabilitoval. Ešte v tom istom roku napísal a v nasledujúcom roku v Slovenskom národnom divadle inscenovali satiru na falošne chápaný humanizmus v troch dejstvách, ako žánrovo označil autor budúceho slávneho *Jožka Púčíka a jeho kariéru* (1930).

Dušan Jamrich

Kamila Magálová, Diana Mórová

Bačova žena (1963), Eva Kristinová, Štefan Kvietik, Vladimír Durdík st.

Nejednoznačnosť postavy Jožka Púčika, jeho balansovanie medzi dôverčivosťou a prefíkanosťou v scénach vo väzení a na súde, provokovala hereckých interpretov k viacerým možnostiam ideového výkladu textu hry i postavy Jožka Púčika. Stodola na výzvy divadelníkov autorsky reagoval, a tak existuje niekoľko verzií hry. Všetky sú už len variantmi originálneho textu.

Tú pôvodnú, v ktorej je vykreslená situácia poctivého úradníka a dôverčivého človeka, kongeniálne zahral v Borodáčovej réžii pri prvom uvedení Jozef Kello (1931). Patrila k jeho životným hereckým kreáciám. Druhú polohu figliara tiež sugestívne stvoril v pražskom Národnom divadle vtedy slávny filmový herec Hugo Haas (1933). Aj tento Stodolov opus sa stal trvalou súčasťou repertoáru divadiel na profesionálnych i ochotníckych javiskách.

V mladej republike sa zaviedla tradícia osláv vzniku nového štátu a pri tejto príležitosti všetky kultúrne inštitúcie a najmä profesionálne divadlá považovali za vlasteneckú povinnosť uviesť hru z dejín českého, respektíve slovenského národa. Na Slovensku dramatický titul chýbal. Uvedomovali si to všetci zainteresovaní, a keďže sa nič významné od dramatikov neobjavilo, Štefan Krčméry, vtedajší tajomník Matice slovenskej, vyzval začínajúceho mladého dramatika, aby k tejto príležitosti hru z dejín slovenského národa napísal. Ivana Stodolu zaujala postava veľkomoravského kráľa Svätopluka. Po štyroch rokoch štúdia mala dráma v troch

dejstvách *Kráľ Svätopluk* (1931) úspešnú premiéru najskôr na ochotníckom javisku v Liptovskom Svätom Mikuláši a potom i v Slovenskom národnom divadle v réžii Jána Borodáča v titulnej postave s Jánom Sýkorom. Autor rešpektoval dobové historické reálie, no dramatický príbeh najvýznamnejšej, respektíve najznámejšej postavy z obdobia veľkomoravských dejín si skonštruoval sám. Dramaticky aj ideovo využil známe podobenstvo Konštantína Porfyrogeneta o troch prítoch a veľmi umne ho zakomponoval do vyústenia dramatického príbehu. Napriek tomu, že Stodola rešpektoval historické reálie a použil dobový kolorit, nenamaloval historický obrázok o jednom významnom kráľovi z dávneho obdobia našich dejín. Podobne ako iní veľkí dramatici píšuci drámy z histórie, aj on použil atraktívnu tému, aby sa prostredníctvom nej vyjadril k najzávažnejším problémom súčasnosti. Išlo o náboženský konflikt medzi katolíkmi a ostatnými kresťanskými i nekresťanskými vierovyznaniami, o politickú neznášanlivosť medzi politickými stranami a stranicami a o nacionálnu nevráživosť medzi jednotlivými národmi a národnosťami, ktoré osudovo ohrozovali existenciu nového štátu.

Dráma *Kráľ Svätopluk* je moderná parabola o vnútornom osobnom, politickom i náboženskom rozvrate ríše a o jeho osudových dôsledkoch.

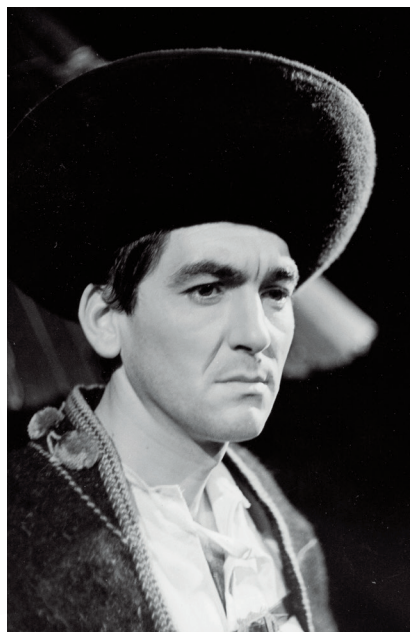
I keď *Kráľ Svätopluk* nedosiahol takú popularitu ako *Bačova žena* či iné Stodolove hry, najmä veselohry, patrila medzi Stodolove najhrávanejšie texty aj na ochotníckom javisku.

V ďalšej hre sa Ivan Stodola vrátil z histórie do súčasnosti, z vážneho dramatického žánru do sveta salónnej komédie. Autor charakterizoval *Cigánča* (1932) ako „salónnu komédiu“, ale „vážneho rázu“. V hre nie je nastolený iba sociálny problém vydaja nemanželského dievčaťa do majetnej rodiny, ale tiež vážny problém rasového spolužitia Rómov s ostatnými obyvateľmi. Na príbehu nemanželského dievčaťa, sirotu cigánky Magdalény, nastoluje autor závažný problém bez toho, že by chcel predkladať politické alebo spoločenské konštrukcie spolužitia, respektíve ponúkať konkrétne východiská. Navonok sa môže zdať, že hra má črty bulvárnej komédie a dá sa vnímať i takto. V skutočnosti jej dno je dramatické s tragickými podtónmi. Okrem Borodáčovej inscenácie v Slovenskom národnom divadle (1933) sa text v profesionálnom divadle neobjavil a hra nijako mimoriadne nezaujala ani ochotníkov. S prekvapujúcou a exkluzívnou témou sa Stodola prihlásil opäť po dvoch rokoch. Počas mesačnej návštevy Svetovej výstavy v Chicagu (1933) v Amerike sa stretol s krajanmi. Zoznámil sa s viacerými bizarnými osudmi slovenských vystaňovalcov a to ho inšpirovalo k napísaniu smutnej komédie o ich zložitých existenčných zápasoch – *Bankinghouse Khuvich and comp.* Ako motto si zvolili úslovie „človek človeku vlkom“. Na príbehu rodiny Chvojkovcov, a najmä na premene naivného slovenského človeka na bezohľadného selfmademana zobrazil v dynamickej a ironickej dramatickej skratke elementárnu skúsenosť našich ľudí v „Novom svete“.

Popremiérové prijatie ďalšej Stodolovej hry *Veľkomožní páni*, paródie na slovenské uhorské zemianstvo, bolo rôznorodé. Diváci reagovali jednoznačne pozitívne.

Kritické ohlasy sa pohybovali od nadšených cez zhovievavé až po odmietavé.

Ich rozporuplnosť svedčí o tom, že dramatik sa dotkol závažného problému, i keď

Bačova žena (1963), Štefan Kvietik

ho situoval do minulosti. Kritike dal sám čiastočne do rúk argument, keď nie raz pripomínal, že nielen obsah, ale i formu dramatického textu prispôobil časom, v akých sa príbeh odohráva – mal na mysli najmä monológy postáv a ich prehovory priamo do obecnstva. Recenzenti to považovali za „naivný primitivizmus“ pripomínajúci Palárikove veselohry. V skutočnosti podobné výhrady predstavovali zástupný problém. Podstata spočívala v umeleckom a ideovom zacielení textu. Podľa ľavicových kritikov autor nekoncepcoval predstaviteľov nemajetných vrstiev, i keď v hre len okrajovo zastúpených, ako uvedomelých predstaviteľov triedy, ktorá by raz mala hrať svoju historickú úlohu, a aj schudobnených zemanov vykreslil ako karikatúry. Borodáčova inscenácia (1938) tejto pozoruhodnej komédie bola na repertoári Slovenského národného divadla iba mesiac a hrala sa trikrát. Skutočný dôvod nízkej reprízovosti nepoznáme. Menej repríz mala už len *Posledná symfónia* v Ľudovom divadle (1930), ktorá sa hrala dvakrát. Z recenzií na *Veľkomožných páňov* i z tých, ktoré ju hodnotia pozitívne, vyplýva, že z režijnej stránky nebola taká sugestívna ako Borodáčove réžie predchádzajúcich Stodolových hier. V profesionálnych divadlách mal tento text ešte dve premiéry, obidve v Košiciach. Jedna v roku 1938 a druhá až v roku 1967, už v novom režime, ako dar divadla k blížiacemu sa autorovmu jubileu. Obidve inscenácie mali úspešné kritické a divácke ohlasy.

Podobný osud stihol aj ďalšiu komédiu, jednu zo Stodolových najoriginálnejších – satiru v troch dejstvách *Keď jubilant plače* (1940). Text je nielen svedectvom, ako sa škála jeho tematickej vynaliezavosti rozširuje, ale zároveň dôkazom o postupujúcej autorovej kompozičnej vybrúsenosti a rafinovanosti. Je to aj prvá hra, ktorá sa odohráva v autorovom profesijnom lekárskom prostredí, ktoré Stodolovi poslúžilo ako kulisa, ako priestor na rozohranie situácií, na vytvorenie dramatického obrazu doby, jej životného štýlu a uplatňovania etických noriem v spoločnosti.

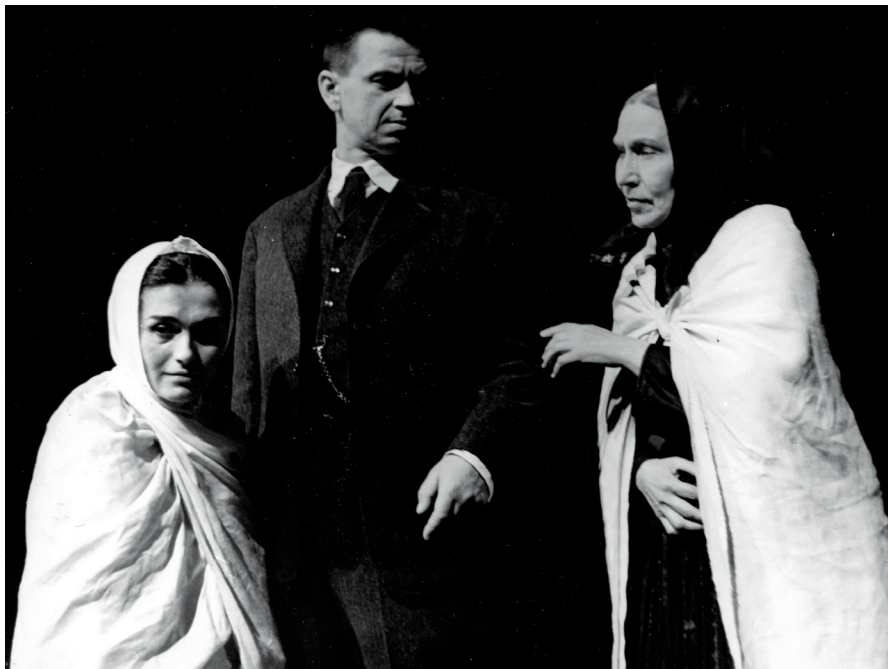
Jamnického inscenácia v Slovenskom národnom divadle (1941) významne prispela nielen k sláve režiséra, ale i autora. Významnejšia časť divadelnej kritiky hodnotila hru ako autorovo najlepšie dramatické dielo. Inscenácia mala veľký ohlas aj u obecnstva. Postavu Dr. Chomúta skvele stvárnil Jozef Budský. Inscenačná tradícia tohto textu nie je bohatá. V tom istom roku ako v SND ju hrali i v Slovenskom ľudovom divadle v Nitre (1941), tam ju však neskôr zakázali, a raz ju uviedli na Novej scéne (1967) ako dar divadla k autorovmu blížiacemu sa jubileu. V ochotníckych krúžkoch ju hrávali len sporadicky.

V roku 1941, v čase úspešného uvedenia satirickej komédie *Keď jubilant plače*, vytvoril najvýznamnejší súčasný dramatik aj iný obraz duše slovenského človeka, než bol onen odpudzujúci. Činohra v troch dejstvách *Marína Havranová* je jeho obrátenou stranou. V čase, keď ju písal, drali sa do úradov, respektíve robili kariéry ľudia, ktorým bol osud slovenského národa v minulosti ľahostajný a vznik nového štátu videli ako príležitosť na dosiahnutie kariéry a ľahké obohatenie – téma, ku ktorej sa ešte o krátky čas vráti v ďalšej satire *Mravci a svrčkovia*. Naopak, ľudia z vlasteneckých rodín a ich potomkovia, za bývalej monarchie za svoje presvedčenie utláčaní, perzekvovaní, sú aj v novej Slovenskej republike odsúvaní na vedľajšiu kolaj ako predtým ich predkovia. Dramatik z vlastných rodinných osudov poznal, že za slovenskú slobodu v minulosti, najmä v legendárnych meruôsmych rokoch, sa platilo najvyššou cenou. Vznikol mýtus, veľká pamiatka ako mravná inšpirácia i záväzok, že za slobodu sa bojovať oplatí, že obeť neboli márne.

Borodáčova inscenácia *Maríny Havranovej* v Slovenskom národnom divadle (1941) mala mimoriadne priaznivý ohlas u odbornej kritiky aj u divákov a otvorila jej cestu do mnohých ochotníckych krúžkov. Autor bol odmenený štátnou cenou (1942).

Patrila k najčastejšie uvádzaným Stodolovým hrám. V profesionálnych divadlách mala doteraz jedenásť premiér vrátane Borodáčovej obnovenej premiéry (1945). Po téme statočnosti, obeť a hrdinstva našich predkov sa teraz už novým režimom uznaný autor vrátil k ich potomkom a k svojej generálnej téme – k chorobnému karierizmu. Ako inšpiračné ideové východisko mu poslúžila Ezopova bájka *Svrček a mravec*. (Mravec celé leto zberal úrodu, svrček počas slnečných dní si krátil čas spievaním piesní. Prišla zima a zoslabnutý svrček prosil mravca o trochu pokrmu. Ten mu odkázal, že môže do konca zimy veselo tancovať, keď celé leto strávil spevom.) Stodolovi „mravci a svrčkovia“ sú jeho súčasníci. Stretával ich v úradoch, na ulici, v kaviarňach, pri rôznych kultúrnych či spoločenských príležitostiach. Boli mu dôverne známi. Ich podobizne – i keď v karikatúrnej, deformovanej podobe – sa mu podarilo dostať aj do komédie *Mravci a svrčkovia* (1942). Svet Stodolových *Mravcov a svrčkov* je zaľudnený živými postavami. Je pestrofarebný, dynamický

~ ~ ~

Bačova žena (1963), Eva Kristinová, Gustáv Valach, Olga Borodáčová

a situačne strhujúci. Ak sa v *Jubilantovi* odohráva téma karierizmu a tmárstva vo vidieckom meste a politicky siaha len po sekčného šéfa a brata okresného náčelníka polície, kým ostatné postavy sú tzv. „malí ľudia“, bežní občania, v *Mravcoch a svrčkoch* je táto téma povýšená na životný štýl doby. Priestor v spoločnosti získali a na významné miesta sa dostali „svrčkovia“, ľudia, ktorým ide o kariéru a neštítia sa nijakého podvodu, sú krytí oficiálnou politickou mocou. I keď autor tému dramaticky ukončí zlikvidovaním „svrčkov“ a divákovi ponúka ilúziu, že sa veci dostanú z hlavy na nohy, pertraktovaná problematika štýlu života vydesila a vydráždila oficiálne politické a mocenské kruhy. Nemalú zásluhu na veľkom spoločenskom ohlase inscenácie mala, popri skvelom Stodolovom texte, aj invenčná Budského réžia. Inscenáciu koncipoval ako rozprávku, bájku, čím zvýšil jej satirickú adresnosť. Rámcoval ju prológom a epilógom – v prológu všetci herci zborovo aj jednotlivo odrecitovali a odspievali stručný text Ezopovej bájky *O svrčkovi a mravcovi*, v závere príbeh vypointovali komentárom, podľa ktorého to bola iba rozprávka.

Po premiére Budského inscenácie (1943) vyšla v oficiálnom režimistickom denníku *Gardista* od anonymného recenzenta, ktorý sa podpísal ako Pozorovateľ (za značkou sa skrýval minister vnútra Alexander Mach), politicky zafarbená odmietavá kritika. Na obranu inscenácie sa postavila skupina kritikov a nastala

Ján Koleník, Diana Mórová

Bačova žena (1963), Július Pántik, Štefan Kvietik

veľká polemika. Ani obrana mladých kritikov (Jozef Felix, Michal Chorváth, Gabriel Rapoš, Rudolf Mrlían) inscenáciu nezachránila. Po niekoľkých reprízach ju z repertoáru divadla stiahli. Počas autorovho života hru už neuviedli. Až v roku 1986 neúspešne inscenovali jej upravenú verziu vo zvolenskom Divadle Jozefa Gregora Tajovského, ktorá vyšla knižne v roku 1958.

Stodolova satirická reflexia slovenskej spoločnosti tých čias má ešte jednu významnú časť, ktorá je jej dramatickým epilógom. *Komédia* (1944) je autorom žánrovo označená ako „divadelná skúška v troch dejstvách“. Autor v nej pokračoval v kritickom nazeraní na život súčasníkov. Urobil to však divadelne rafinovanejším aj komplikovanejším spôsobom. Žánrové označenie *Komédie* naznačuje, že to, čo divák na javisku uvidí, respektíve čo si čitateľ prečíta, nie je definitívne; je to text, ktorý je len scenárom, libretom, teda niečím „nedohotoveným“. *Zdanie klame. Komédia* je zložito komponovanou dramatickou štruktúrou, v ktorej sa autor v niekoľkých príbehových, respektíve situačných rovinách vyslovil k súčasnej realite. Navonok si zvolil jednoduchý princíp divadla v divadle. Nič originálne v svetovej dramatike, v našej však nówum.

Ivan Stodola s autorskou bravúrou varíruje jednotlivé situácie, v ktorých skutočné postavy vstupujú do príbehu a realita sa prelína s autorskou fikciou. Zdvojením postáv sa vytvára ilúzia „maškarády“, fantastickosti. Žánrovo je hra „hybrid“,

pôsobí dojmom neucelenosti, tvarovej rozbitosti. Z vážnych až tragických situácií sa v momente zlomí do frašky. Postavy z realistickej kresby sa menia na karikatúry. *Komédia* je jednou z najkomplikovanejších a najdivadelnejších autorových hier. Patrí k malému počtu hier, ktoré autor písal len pre profesionálne divadlo, pretože si uvedomoval, že pre ochotníkov je realizačne komplikovaná a prakticky neinscenovateľná. Prvé uvedenie v Slovenskom národnom divadle (1944) bolo mimoriadne úspešné. V režisérovi Jánovi Jamnickom autor našiel kongeniálneho javiskového partnera. Hra v ňom evokovala obraz slávneho maliara Petra Brueghela *Veselá cesta pod šibenicu*. Takisto inscenácia bola plná zábavy, spevu, tanca. Bola karikatúrou režimu, ktorý sa končil, jeho predstaviteľov tiež čakala šibenica. V duchu režisérkej výpovede upravil Jamnický oproti autorovi aj záver. Inscenácia sa končila slovami riaditeľa: „Končíme!“, akoby symbolicky naznačovala, že nielen inscenácia, ale i režim, v ktorom a o ktorom sa hrá, speje k svojmu koncu. Po skončení druhej svetovej vojny, v novej spoločensko-politickej situácii, do definitívneho politického zlomu v roku 1948, napísal Ivan Stodola tri hry – dve drámy a jednu satiru. Ani jednou z nich nedosiahol taký umelecký ohlas ako s hrami vytvorenými v predchádzajúcich politických režimoch, hoci satira *Kde bolo, tam bolo* (1947) sa ohlasu dočkala, lež negatívneho, a ten osudovo zasiahol do budúcnosti úspešného dramatika.

Dráma v troch dejstvách *Básnik a smrť* (1945) bola prvou hrou reagujúcou na nedávnu politicky vysoko hodnotenú udalosť – Slovenské národné povstanie v auguste 1944. Stodola zamýšľal hru z tohto obdobia ako uzavretie trilógie zo slovenských dejín, kde s drámami *Kráľ Svätopluk* a *Marína Havranová* slávil mimoriadne úspechy. Z autorského zámeru pripomenúť v sugestívnych dramatických obrazoch nelútostný zápas našich ľudí proti nemeckým votrelcom ostalo len nevýrazné patetické dramatické gesto.

Autorskú nedotvorenosť a skicovitosť nevedela preklenúť ani Lichardova inscenácia v Slovenskom národnom divadle (1946). Nie je iste náhodné, že sa jeden z umelecky najproblematickejších textov viackrát na profesionálnom javisku neobjavil. Autor sa k téme v budúcnosti ešte niekoľkokrát vrátil a vytvoril nové hry – *V našej tichej horárni* (1960) a *Zahučali hory* (1973). Po nie veľmi pozitívnom ohlase na inscenáciu *Básnik a smrť* a uvedomujúc si, ktorým smerom sa spoločensko-politický vývoj v obnovenej Československej republike začína uberať, rozhodol sa Stodola reagovať na situáciu optikou dramatickej alegórie. Dramaturgii Činohry Slovenského národného divadla odovzdal v roku 1946 grotesku *Boháč a žobrák*. Príbehy postáv situuje do ďalekej čínskej provincie a do neznámej Tramtária. Reálie čínskej provincie – s ázijskou nádherou vyzdobený salón boháča Kulifaja i scéna na ulici pred čajovňou, z ktorej počuť vyhrávať hudbu a vidieť tancujúce dievčatá – sú všetkým dobre známe vily novodobých zbohatlíkov, respektíve záhradné priestory letnej kaviarne s vyhrávajúcou hudbou a so zabávajúcou sa mládežou. Šťastná rozprávková krajina Tramtária, kde pred vchodom do kráľovského paláca stojí košatá lipa, pod ňou trón a v kúte brloh sedemhlavého draka

Bačova žena (1963), Gustáv Valach, Eva Kristinová

strážiaceho tajomný elixír, je karikatúrou vtedajšej propagandy moskovského sídla najvyššieho sovietskeho predstaviteľa sídliaceho v Kremli.

Autor nikdy neuvádza, prečo zmenil názov grotesky *Boháč a žobrák* na *Kde bolo, tam bolo*.

...

Grotesku *Kde bolo, tam bolo* súbežne pripravovali v roku 1947 v dvoch divadlách – v Slovenskom národnom divadle v Bratislave a v Národnom divadle v Košiciach. Nielen prípravu, ale rovnako ich uvedenie sprevádzali politické problémy. V SND sa proti uvedeniu búrili aj niektorí mladí členovia súboru. Povereník Michal Chorváth ju najskôr zakázal, aby sa po rôznych priesťahoch uskutočnila premiéra v Košiciach v Borodáčovej réžii a až následne v Zacharovej réžii v Slovenskom národnom divadle. Divadelná kritika premiéru novej Stodolovej hry v SND, okrem vzácnych výnimiek, prijala negatívne, priam s hystériou. Autori otvorene napísali, že jeho umelecké majstrovstvo rapidne upadá a hra patrí medzi jeho najslabšie diela. Komunistický režim mu túto karikatúru novodobých pomerov nikdy neodpustil. V každom kritickom hodnotení dramatika sa hra bude pripomínať ako veľký autorov omyl a hriech. Po niekoľkých reprízach, napriek úspešnému ohlasu u obecnstva v Košiciach i v Bratislave, divadlá inscenácie stiahli z repertoárov. Poverenictvo zakázalo hru uvádzať.

Kamila Magálová, Diana Mórová

V čase politického zákazu hry *Kde bolo, tam bolo* napísal Ivan Stodola k blížiacemu sa stému výročiu zrušenia poddanstva pre svojich rodákov „romantickú hru v troch dejstvách“ *Ján Pankrác*. Do Liptovského Svätého Mikuláša ju aj situoval. Na dramatickom pozadí bitky pri Lučenci v roku 1450 rozohráva Stodola rozvetvené príbehy postáv, plné vášní a dramatických zápasov, ktoré sa síce tragicky nekončia, ale tragickými situáciami prechádzajú.

Príbeh vierolomného vládcu, diktátora nešťútiaceho sa nijakej podlosti na udržanie moci, myšlienky o slobode národa či slobode svedomia, ktoré Ivan Stodola v hre pertraktuje, sa po februári 1948 nemohol dostať na javisko profesionálneho divadla. Liptovskomikulášski ochotníci ho ešte stihli pred chápadlami komunistickej cenzúry raz zahrať (1948). Po tejto javiskovej skúsenosti sa Ivan Stodola k textu ešte vrátil a dôkladne hru prepracoval.

O tom, že o odboji počas druhej svetovej vojny v dráme *Básnik a smrť* všetko nevyslovil, svedčí v jeho pozostalosti nájdená dráma *Nech im je zem ľahká* (1949 – 1950). Ňou sa začína autorovo druhé obdobie – z hľadiska tvorivosti veľmi intenzívne i plodné, z hľadiska divadelnej realizácie obdobie ignorancie, obchádzania a fakticky tichého zákazu.

Odborné posudky od oficiálnej straníckej kritiky boli kategoricky zamietavé. Dôvodilo sa umeleckou nekvalitou textu – čo je v rozpore s realitou –, čím sa iba zakrývala jeho politická a ideologická neprijateľnosť.

Koncom roku 1951 bol Ivan Stodola uväznený a vo vykonštruovanom procese nespravodlivo odsúdený na osem rokov. Odvolal sa, trest mu znížili na štyri roky a po dvadsiatich troch mesiacoch ho z väzenia podmienene prepustili.

K literárnej činnosti sa dostal až po vynesení rozsudku po trinástich mesiacoch ťažkej vyšetrovacej väzby. Ako väzenský lekár v ordinácii bratislavského väzenia počas dvanásťhodinovej služby pracoval sám a po vykonaní všetkých väzenských lekárskejších povinností si krátil čas dramatickou tvorbou. V dejinách slovenského divadla je jediným slovenským dramatikom, ktorý napísal vo väzení štyri veľké hry a jednu bábkovú hru pre deti. (Ján Palárik bol v cirkevnom väzení ako kňaz, písať hry začal až oveľa neskoršie.)

Do autorovho „väzenského“ dramatického diela patria štyri činohry. Čitateľ by očakával, že sa stretne s vážnymi témami a s tragickými problémami. Žánrovo sú to však komédie. Ani len z náznaku sa nedá dozvedieť, v akom prostredí, za akej situácie a po akých ťažkých životných skúškach autora vznikli. Sú prežiarené jasom, radosťou, optimizmom, smiechom. Iba pri poslednej z nich, *Jánošíkovej družine*, sa smejúce ústa môžu trochu kričiť.

...

Svojou témou a morálnym vyznením bola pre ideológiu bývalého režimu neakceptovateľná.

Ivan Stodola sa ako podmienene prepustený trestanec musel prihlásiť do zamestnania. V Bratislave to nebolo možné, a tak si začiatkom roku 1954 vybral Piešťany, lebo neďaleko odtiaľ žila jeho manželka. Na vtedajšom Okresnom ústave národného zdravia ho zamestnali ako osvetového pracovníka a vydali mu bábkovú hru so zdravotníckou problematikou *V zázračnej ríši*. Bola to scenzurovaná

verzia hry *V ríši kráľa Tbc*, ktorú napísal vo väzení. Pravdepodobne do tohto obdobia možno zaradiť aj autorom nedatované ďalšie dve krátke bábkové hry so zdravotníckou tematikou: *Ako pochodil múdry kráľ Habakuk* a *Rozprávka o chorom drakovi*. Zostali v autorovej pozostalosti.

Ak bol svet „väzenských“ hier prežiarený veselostou, smiechom a harmóniou, dramatický svet „poväzenského“ diela (myslí sa tu pôvodné uchopenie nových tém, nie ich prepracované, opravované či upravované verzie) je svetom neveselým, vážnym až tragickým. Stodola na nejaký čas opúšťa súčasnosť a obracia svoju pozornosť na príbehy ďaleko od našich hraníc, respektíve do minulosti.

Už v prvom roku „osobnej slobody“ vytvoril veľmi svojráznu originálnu drámu *Uragán* (1954). Trojdejtstvá dráma so symbolickým názvom sa odohráva v dvoch priestoroch – expozícia vo výčape malého prístavného hotela na predmestí, dramatické zápasy v prepychovej hale luxusného hotela. Nielen prírodný živel významovo napĺňa symbolický názov drámy. Po nájdení dedičstva po prvom mužovi, ktorý sa stal obeťou skutočného uragánu, zažívajú osobný uragán všetci rodinní príslušníci.

...

Komponovanie dramatických sekvencií je dynamické, situácia strieda situáciu, dramatické napätie sa vrství a Stodola ho s veľkou rutinou suverénne pointuje. Precízne pracuje s motívmi, umne ich varíruje. Text drámy svojím umeleckým uchopením príbehu, formálnou stavbou a nadčasovou témou patrí medzi autorove dramatické skvosty. Nikdy ho neinscenovali a za jeho života nebol ani publikovaný. S príbehom Cvinčekovej rodiny hľadajúcej šťastie kdesi v Tichomorí, s ich snami, ilúziami, sklamaniami a ťažkou osobnou situáciou by sa diváci bez väčšej námahy v čase zrodu hry stotožnili. Ešte sa nezahojili rany po politickom prenasledovaní koncom štyridsiatych a v priebehu päťdesiatych rokov, ešte mleli mlyny komunistickej justície, väzenia boli plné nespravodlivo zatknutých, odsúdených i neodsúdených. Hra ako jediná, alebo jedna z mála, reflektovala toto neludzské obdobie. (Karvašova *Jazva* prišla až v roku 1963.) Hra však bola odsúdená na to, aby ju odložili do archívu a aby sa na ňu zabudlo. Originálnosťou témy, kompozičnou ucelenosťou, kvalitne napísaným dialógom, prekvapujúcim pointovaním scén i dejstiev, myšlienkovou apelatívnosťou patrila v druhej polovici päťdesiatych rokov 20. storočia medzi to najhodnotnejšie, čo sa v domácej tvorbe v oblasti drámy zrodilo.

Tvorivé obdobie Ivana Stodolu „na slobode“ pokračuje prácou autora na librete opery *Svätopluk*, na ktorú ho vyzval hudobný skladateľ Eugen Suchoň. Stodolovou drámou *Kráľ Svätopluk* bol už od prvého dotyku fascinovaný, túžil na túto tému stvoriť národnú hudobnú drámu. Stodola rozšíril dramatický svet *Kráľa Svätopluka* o pohanské dramatické pásmo, o zborové výstupy ľudu, kresťanské i pohanské obrady atď. Stodolovo operné libreto *Svätopluk* (1954) sa stalo východiskom pre definitívnu opernú verziu libreta, ktorá už nesie rukopis hudobného skladateľa Eugena Suchoňa a opernej dramaturgičky Jely Krčméry-Vrtelovej. Suchoňova opera *Svätopluk* mala premiéru v roku 1960 v Slovenskom národnom divadle. Téma revolty, odboja, zápasu našich ľudí za slobodu je ďalšou z ústredných tém

Stodolovej dramatiky. Keďže nebolo možné vysloviť sa k nej slobodne cez príbeh štúrovcov či povstalcov, autor sa rozhodol nájsť ju ešte v inom historickom čase. Nevedno, čo bolo skutočným impulzom na napísanie hry *Janičiari* (1956). Vznikla v čase, keď Československo bolo už súčasťou východného vojenského bloku pod vojenskou kuratelou Sovietskeho zväzu a práve v čase, keď jeho vojská zlikvidovali maďarský politický zápas o slobodu a demokraciu. Hrozba vojenskej okupácie sovietskej armády bola neustále prítomná i pre ostatné satelitné štáty Sovietskeho zväzu.

Hry „o utrpení nášho ľudu za tureckých čias“, ako ich autor v podtituloch od *Janičiarov* až po *Tvrdu Nebojsa* nazýval, sa neinscenovali ani neboli prijateľné na vydanie, s výnimkou umelecky najekvitatívnejšej *Pre sto toliarov* (1958). Skutočný dôvod – hra s myšlienkou o slobode človeka, o jeho zápasoch, o protiokupačnom odboji a o živote v neslobode – bol skrývaný za odborné výhrady o „priepickosti predlohy“, jej „nedramatickosti“ atď. Ak v čase vzniku prvej verzie hry v roku 1956 oficiálna ideológia pozorne strážila témy s protiokupačnou tematikou ako reakciu na sovietsku okupáciu Maďarska, v liberálnejších šesťdesiatych rokoch bolo módné uvádzať dovtedy neinscenovanú absurdnú dramatikú dopĺňanú bulvárnymi hrami. Po sovietskej okupácii Československa v roku 1968 by táto téma pripomínala prežitú traumu, a tak uvedenie ktorejkoľvek verzie opäť nemalo nádej na inscenovanie. Ostali, ako sa vyjadril autor, „v zásuvke“, čakajúc na iné časy. Zakrátko po tom, ako nespravodlivo odsúdeného autora podmienene prepustili na slobodu, dramaturgie divadiel spontánne obrátili pozornosť na jeho dramatikú. V repertoároch nielen ochotníckych, ale aj profesionálnych divadiel sa postupne začali objavovať slávne Stodolove hry a začali vychádzať aj reedície niektorých jeho textov. Inscenátori, aby sa vyhli ideovo problematickým textom a aby si ho zároveň uctili pri príležitosti jeho jubilea (sedemdesiatiny), pripravili v Slovenskom vydavateľstve krásnej literatúry v Bratislave edičný projekt *Divadelné hry I., II., III.* V rokoch 1956 – 1958 tu vyšlo v troch zväzkoch pätnásť hier a žart *Daňové pokonávanie*. V prvom zväzku (1956) vyšli texty: *Daňové pokonávanie*, *Bačova žena*, *Čaj u pána senátora*, *Náš pán minister*, *Jožko Púčik a jeho kariéra*, *Cigánča*; v druhom zväzku vyšli texty *Kráľ Svätopluk*, *Keď jubilant plače*, *Komédia*, *Velkomožní páni*, *Jej prvý ples* (prepracované znenie hry *Posledná symfónia*) a v treťom zväzku vyšli *Marína Havranová*, *Bankinghouse Khuvich and comp.*, *Mravci a svrčkovia*, *Belasý encián* a *Ján Pankrác*. Z redakčných poznámok sa dozvedáme, že texty týchto vydaní boli „autorom osobitne pripravené a autorom schválené“. Zároveň sa uvádza, že „texty niektorých hier autor v porovnaní s predchádzajúcimi vydaniaми viac alebo menej pozmenil, takže ich treba považovať za prepracované vydania“. Táto redakčná formulka sa opakuje pri každom zväzku. Autor nie raz v rozhovoroch pripomínal, že má ešte hry na ďalšie dva zväzky. Išlo o texty nové – o tie nebol záujem. Autorom pripravené verzie textov do knižného vydania nepoznáme. S výnimkou hry *Jej prvý ples* sa nezachovali. Pri porovnaní autorovej verzie textu nájdeneho v pozostalosti a textu vydaného knižne je zjavné množstvo nielen štylistických, ale aj cenzúrnych zásahov.

Ján Gallovič

Mária Kráľovičová

Po dlhšom čase sa Ivan Stodola vrátil k povstaleckej tematike. Bolo to v období, keď bola téma SNP v istom zmysle tabuizovaná. Politickí reprezentanti Povstania práve vychádzali z väzenia ako buržoázni nacionalisti a vebila sa len partizánska činnosť nerozlučne spájaná so sovietskou vojenskou pomocou. Osloboditeľská misia Červenej armády sa povinne predpokladala v každom umeleckom diele venovanom povstaleckej téme, na druhej strane občianske, národné zastúpenie sa muselo vykresliť ako kolaborantské s fašistickým režimom, respektíve v jeho lone sa mohol pohybovať – či už to bola rodina, alebo iná spoločenská vzorka – len uvedomelý komunista. O inej časti protifašistického odboja sa muselo mlčať.

Rodina horára Sklenku v hre *V našej tichej horárni* (1960) je rodinou, akých bolo na Slovensku väčšina – rodinou apolitickou. Tvoria ju starí rodičia, manželka so synom Samkom z prvého manželstva, človekom mierne obmedzeným, nie však úplným hlupákom, navyše chorým na epilepsiu, a nevestou – vdovou Ruženkou s malíčnym dieťaťom po padlom synovi Jankovi. Dramatickým „hrdinom“ rodinnej drámy Sklenkovcov je vojna.

V závere svojho tvorivého života sa Ivan Stodola k téme znova vrátil. Pri tridsiatom výročí SNP vyšla v LITE jeho nová redakčne upravená hra *Zahučali hory* (1974). Do spisovnej slovenčiny boli upravené nielen cudzojazyčné partie textu, ale aj prehovory niektorých iných postáv. Pôvodný text sa neskôr našiel až v jeho pozostalosti. Je to prepracovaná verzia hry *V našej tichej horárni*.

Roku 1958 Stodola oficiálne ohlasuje, že pracuje na hre *Hľadám človeka*.

Divadlo Nová scéna v Bratislave zaradilo do svojho dramaturgického plánu na záver roka 1971 premiéru Stodolovej komédie *Verím v človeka*. Neuviedli ju.

Ani ďalšia premiéra, ohlásená presne o rok, sa nekonala. Posledný termín uvedenia bol plánovaný na máj roku 1973 pri príležitosti vernisáže výstavy *Ivan Stodola a slovenské divadlo*. Ani v tomto čase však hra nebola uvedená. Ak pri prvom i druhom termíne premiér dôvody neuvedenia nepoznáme, pri neuskutočnenej tretej premiére je známy. Autor nedal na uvedenie súhlas. Dramaturgia divadla upravila text tak, že v základe zmenila autorovo poslanstvo a vo veľkej časti hru prepracovala. Mala byť uvedená pod názvom *Diogenes a jeho sud*. V pozostalosti autora ostala pôvodná verzia hry, pod vyššie uvedenými názvami sa iné texty nenašli.

Diogenes a jeho sud je skvelá komediálna parabola o vzťahu inteligencie, respektíve intelektuálov a moci. Autor ju dokončil, presnejšie, urobil posledné úpravy v roku 1968. Postavy dvoch intelektuálov, filozofa Diogena a básnika Euromacha z mesta Korintu z roku 333 pred našim letopočtom z čias vlády cisára Alexandra Veľkého, mu poslúžili ako priesvitný a dráždivý závoj na zakrytie nedôstojného postavenia intelektuála v režime totalitnej moci.

...

Komédia *Diogenes a jeho sud* je najpesimistickejšou Stodolovou hrou. Je esenciou životných skúseností človeka, ktorý zažil osobné i umelecké vzostupy aj nezaslúžené pády a dospel k poznaniu o deformácii charakteru človeka žijúceho v systéme totalitnej moci. Jej základné etické a filozofické poslanstvo je protitotalitné. Autor počas svojho dlhého života žil v niekoľkých režimoch. Mal dosť životných skúseností, aby mohol porovnávať. Na osude

dvoch intelektuálov z ďalekej minulosti a konfrontáciou ich ilúzií s realitou budúcnosti, aká sa logicky na základe vtedajšieho vývinu perspektív civilizačne očakávala, pôsobila jeho výpoveď dramaticky sugestívnejšie aj myšlienkovito apelatívnejšie. Nechá postavy prejsť tortúrou hraničného duchovného, intelektuálneho i morálneho utrpenia, ktoré nesie stopy vlastnej prežitej skúsenosti. V začiatkoch normalizácie a aj neskôr uvedenie textu ani vydanie v originálnej podobe nebolo možné. Stalo sa tak až po vyše tridsiatich rokoch od jeho vzniku (2005).

Stodolovo dramatické dielo, to oficiálne povolené, sa v divadlách, v televízii i v rozhlase uvádzalo. Autorovi sa dostávalo spoločenského uznania i ocenenia. Najskôr mu bol udelený titul zaslúžilého umelca (1963) a k blížiacej sa jubileantovej osemdesiatke aj najvyšší titul národného umelca (1967).

...

Okrem návratov k témam starších hier sa Stodola v posledných rokoch svojho života venoval i iným literárnym žánrom. Napísal tri knihy memoárov (divadelné: *Bolo, ako bolo*, 1965; z väzenia: *Smutné časy, smutný dom*, 1968; lekárske: *V šlapajach Hippokrata*, 1977), monografiu o slávnom strýkovi, svetovom vedcovi Aurelovi Stodolovi (*Náš strýko Aurel*, 1968), spomienkové črty (*Z každého rožka troška*, 1972).

...

Ani jeden slovenský dramatik neobsiahol takú šírku a hĺbku, mohutnosť i pestrosť domáceho života ako Ivan Stodola. Rovnako suverénne sa pohybuje v súčasnosti, v bližšej (1848) či v ďalekej minulosti (333 p. n. l., 894 n. l.). Svet Stodolovej dramatiky siaha od veľkomoravských siení a bojísk cez salaš v hore, salóny v mestečku i v hlavnom meste, zavedie nás do Ameriky aj na Ostrov tiav v Tichom oceáne a dostaneme sa i do Diogenovho Grécka. Jeho svet je zaľudnený zemanmi, politikmi, remeselníkmi, lekármi, filozofmi, divadelníkmi, filmármi, pracovitými ľuďmi i povalačmi, sluhami i kráľmi, zbojníkmi i otrokmi, hrdinskými ženami, paničkami i ambicióznymi mamičkami túžiacimi po kariére, veštkyňami i trpiteľkami, ľuďmi ideálov i podliakmi. Nikto pred ním ani po ňom (ani Ferko Urbánek, ani Jonáš Záborský) nevytvoril v slovenskej dramatike takú pestrú galériu postáv a postavičiek slovenského malosveta i veľkomestských manier. Galériu chudobných i bohatých. Ako jeden z mála patrí medzi dramatikov – divadelníkov. Texty písal s predstavou konkrétnej javiskovej realizácie, mal v tomto smere praktické skúsenosti ako ochotnícky herec či režisér. Jeho hry nie sú knižné drámy, sú to divadelné scenáre, ktoré, aby sa zaskveli v plnej sile a kráse, si vyžadujú účasť spolutvorcov – divadelníkov. Ivan Stodola sa vypína v slovenskej dramatike nad ostatnými dramatikmi nielen výnimočnosťou životného a umeleckého osudu, ale aj rozsiahlosťou diela. Inscenačné osudy Stodolovej dramatiky kopírujú osobný príbeh autora, ktorý je rozlomený na dve protikladné časti. Prvá, tzv. „slniečna“ zahŕňa obdobie začiatkov, úspechov až po zákaz z čias nástupu komunistického režimu; druhá, „temná“ sa začala nespravodlivým uväznením, pokračovala odsunutím autora i jeho diela do „vyhnanstva“. Slávne hry sa mohli interpretovať len

ako obžaloba minulosti, nové sa nesmeli vydať ani inscenovať. Z rozsiahleho dramatického diela, ktoré obsahuje tridsaťštyri „veľkých“ činohier – pritom niektoré hry majú viac verzií – šesťnásť malo premiéru v rokoch 1926 – 1947 na javisku Slovenského národného divadla. *Bačova žena*, *Čaj u pána senátora*, *Kráľ Svätopluk* a *Marína Havranová* mali pre veľký úspech aj obnovené premiéry. V doterajšej histórii Činohry SND je Ivan Stodola na javisku našej prvej scény najinscenovanejším domácim dramatikom. Rekord v návštevnosti drží Zacharova inscenácia *Bačovej ženy*, ktorá od premiéry (1963) a obnovené premiéry (1968) dosiahla stotridsaťštyri repríz. Mimo SND mali premiéry dve hry: *Kde bolo, tam bolo* a *Jej prvý ples*. Obidve v Štátnom divadle Košice (1947, 1958). Vznikom profesionálnej divadelnej siete po druhej svetovej vojne inscenovali najpopulárnejšie Stodolove hry takmer na všetkých profesionálnych scénach. Najčastejšie sa inscenoval *Čaj u pána senátora*, *Jožko Púčík a jeho kariéra*, *Bačova žena* a *Marína Havranová*. Okrem spomínaných hier sa mimo SND inscenovali na profesionálnych javiskách hry *Náš pán minister*, *Kráľ Svätopluk*, *Veľkomožní páni*, *Keď jubilant plače*, *Komédia*, *Mravci a svrčkovia* a *Kde bolo, tam bolo*.

Ivan Stodola patril nielen počas svojho života medzi najčastejšie uvádzaných autorov takisto v ochotníckom divadle, ktoré je významným fenoménom slovenskej divadelnej kultúry. S úspešnými titulmi v profesionálnom divadle sa permanentne stretávame u ochotníckych krúžkov. Okrem populárnych hier – *Bačova žena*, *Čaj u pána senátora*, *Jožko Púčík a jeho kariéra* a *Marína Havranová* – mimoriadne inscenačne frekventovaná bola fraška *Náš pán minister*, najmä v časoch prvej Československej republiky. Ochotníci zahrli aj hry *Belasý encián*, *Cigánča*, *Kráľ Svätopluk*, *Bankinghouse Khuvich and comp.*, *Veľkomožní páni*, *Básnik a smrť* a *Ján Pankráč*. K populárnym Stodolovým textom patrili tiež žarty *Kto bude pánom v dome?*, *Daňové pokonávanie*, *Volby*, *Boj proti staromládenčizmu*, *Kapitán či kormidelník*, *Klíneč*, *Rádio*, ktoré sa pravidelne hrávali nielen pri rôznych spoločenských príležitostiach, ale ochotníci sa s nimi zúčastňovali aj na divadelných súťažiach. Takmer ideálne splňali jednu zo súťažných podmienok, a to, že účinkujúce súbory sa mohli predstaviť iba s jedným dejstvom z hry, respektíve aktovkou. Stodolovo dramatické dielo vychádzalo v niekoľkých vydaniach nielen doma, niektoré texty boli preložené aj do cudzích jazykov. Do češtiny boli v časoch ČSR preložené takmer všetky jeho hry. Okrem češtiny boli niektoré texty preložené do srbochorváčtiny, poľštiny, nemčiny, francúzštiny, maďarčiny a ruštiny. Nielen čitatelia, ale i diváci v zahraničí mali možnosť zoznámiť sa s príbehmi a postavami Stodolovej dramatiky: počas existencie prvej Československej republiky na českých scénach, v Južoslávii i v USA, za prvej Slovenskej republiky v Chorvátsku a po druhej svetovej vojne v Čechách, na Morave a v Sovietskom zväze.

V pražskom Národnom divadle bol ako prvý uvedený *Jožko Púčík a jeho kariéra* (1933), zakrátko *Bankovní dům* (1935), po vojne *Marína Havranová* (1948) – krátko po premiére z politických dôvodov inscenáciu zakázali – a *Bačova*

Ján Koleník

Alexander Bárta

žena (1983). Ostatnou inscenáciou je *Čaj u pána senátora* (2010). Zásadou prekladateľa Dr. Andreja Vrbackého sa Stodolove hry dostali na juhoslovanské javiská. Inscenácie *Jožka Púčika a jeho kariéry* a *Čaju u pána senátora* sa stali veľmi populárnymi a bola im venovaná aj mimoriadne kritická pozornosť. *Jožka Púčika a jeho kariéru* uviedlo Národné divadlo, Belehrad (1933, 1937), Chorvátske národné divadlo, Osijek (1935), Národné divadlo, Nový Sad (1936), Národné divadlo, Sarajevo (1937) a Chorvátske štátne divadlo, Záhreb (1942). V roku 1954 ho s úspechom inscenovali aj v Moskve v Divadle N. V. Gogoľa. *Čaj u pána senátora* inscenovalo Národné divadlo, Belehrad (1935), Národné divadlo, Sarajevo (1935), Národné divadlo, Lublana (1936), Banovinské národné divadlo, Banja Luka (1936), Chorvátske národné divadlo, Osijek (1942), Chorvátske štátne divadlo, Záhreb (1941) a Národné divadlo, Belehrad (1941). V moskovskom Divadle N. V. Gogoľa inscenovali v roku 1973 pri príležitosti Festivalu československej drámy veselohru *Čaj u pána senátora*.

Autor štúdie: Ján Sládeček

Krátla a upravila d. a., In Vladimír Štefko a kolektív autorov. Dejiny slovenskej drámy 20. storočia. Bratislava : Divadelný ústav, 2011

Ján Koleník, Leopold Haverl

ZOZNAM HIER IVANA STODOLU

- Kto bude pánom v dome?*, 1911 (uvádzané i pod názvom *Myš alebo Kto bude pánom v dome?*; nová verzia *Kapitán či kormidelník*, 1925)
Stredobačovská strana, 1920
Voľby, 1920 (uverejnené až v r. 1924)
Daňové pokonávanie, 1920 (uverejnené v r. 1924, r. 1925 a v r. 1956)
S kocúrom, 1924
Príčina smrti – telefón, 1924
Náš pán minister, 1926 (nová verzia – 1955)
Bačova žena, 1927 (prepracované verzie – 1934, 1955)
Belasý encián, 1927 (nová verzia – 1957)
Boj proti staromládencizmu, 1927
Rádio, 1927
Čaj u pána senátora, 1928 (pôvodne *Tretie skrutínium*, pod týmto názvom aj prvé uvedenie v martinskom Slovenskom spevokole, 27. 1. 1929; nové verzie – 1934, 1949, 1955)
Posledná symfónia, 1930 (pôvodne ohlasovaná na začiatku sezóny v SND 1929/1930 ako *Sen mrzkej Mariše*; prepracované verzie: *Jej prvý ples* – 1953, 1956)
Jožko Púčík a jeho kariéra, 1930 (nové verzie – 1947, 1954, 1955)
Kráľ Svätopluk, 1931 (opravené verzie – 1934, 1956)
Klinec, 1932 (v detailoch upravený ako *Kliniec z Jánošíkovej rakvy*, 1975)
Cigánča, 1932 (nová verzia – 1955)
Bankinghouse Khuvich and comp., 1935 (nová verzia – 1957)
Veľkomožní páni, 1937 (opravená verzia – 1956)
Keď jubilat plače, 1940 (doplnená verzia – 1956)
Marína Havranová, 1941 (upravená verzia – 1957)
Bol raz jeden kráľ, 1942 (nenájdená veselohra; v dramaturgickom pláne ND bol tento titul ohlásený začiatkom sezóny 1942/1943 – je pravdepodobné, že to bol zamýšľaný názov budúcej komédie *Mravci a svrčkovia*)
Mravci a svrčkovia, 1943 (opravená verzia – 1957; nová verzia – 1972; prepracovaná verzia *Zázračný močiar*, 1975)
Gašparkovo divadlo, 1943 (osem dramatických scénok pre deti)
Komédia, 1944 (nová verzia – 1956)
Gašparkovo divadlo, 1944 (tri dramatické scénky pre deti)
Básnik a smrť, 1945 (ďalšie verzie: *V našej tichej horárni*, 1960; *Zahučali hory*, 1973)
Gašparkovo divadlo, 1945 (dve dramatické scénky pre deti)
Boháč a žobrák, 1946 (nová verzia *Kde bolo, tam bolo*, 1947)
Ján Pankrác, 1948 (2. verzia – 1951; 3. verzia – 1957)
Preškolenie, 1949
Nech im je zem ľahká, 1950 (ďalšie verzie sú z rokov 1955, 1965, 1970, 1971)
V ríši kráľa TBC, 1953 (bábková hra, tiež pod názvom *Bol raz jeden kráľ*, 1954;

tlačou vyšla ako veselohra pre deti pod názvom *V zázračnej ríši*, 1954)
Peter a Pavol, 1953 (pôvodný názov autor zmenil na *Živý nebožtík*; ďalšie verzie: 1959, 1975)
Maslo na hlave, 1953 (ďalšia verzia: 1965 – 1966)
Jánošíkova družina, 1953
Svätopluk, 1954 (libreto pre operu Eugena Suchoňa)
Uragán, 1954 (iná verzia: *Rodina Cvinčekovej naháňa šťastie*, 1958)
Ako pochodil múdry kráľ Habakuk, 1955
Rozprávka o chorom drakovi, 1955
Janičiari, 1956 (ďalšie verzie: *Pre sto toliarov*, 1958; *Nebojsa!*; *Mor ho!*, 1965; *Tvrz Nebojsa!*, 1966 a opäť *Janičiari*, 1971)
Hľadám človeka, 1958 (pod týmto názvom sa text nenašiel; známa je len neskoršia verzia *Diogenes a jeho sud*, 1968)
Televízor, 1968 (aktualizované *Rádio*, 1927; rozšírená verzia *Bez televízora sa nedá žiť*, 1974)
Susedi, 1969 (televízna hra, verzia *Na tarnopolskom jarmoku*)
Náš strýko Aurel, 1969 (televízna hra, prepracovaná aj do rozhlasovej podoby 1975)
Hypochonder sa žení, 1972
Voľakedy a dnes, 1972
S pravdou von a či luhať (nedatované)
V Divadelnom ústave vyšlo súborné dramatické dielo Ivana Stodolu v troch zväzkoch: I. a II. zväzok v roku 2005, III. zväzok v roku 2010.

ZOZNAM ODPORÚČANEJ LITERATÚRY

Bibliografia

- KUNOVÁ, Katarína – TIMKO, Martin – SLÁDEČEK, Ján. Inscenácie hier Ivana Stodolu na slovenských profesionálnych javiskách a umeleckých školách. In STODOLA, Ivan. *Súborné dramatické dielo Ivana Stodolu III*. Bratislava : Divadelný ústav, 2010. ISBN 9788089369201, s. 985 – 1 041.
- KUNOVÁ, Katarína – TIMKO, Martin – SLÁDEČEK, Ján. Stodolove hry v zahraničí. In STODOLA, Ivan. *Súborné dramatické dielo Ivana Stodolu III*. Bratislava : Divadelný ústav, 2010. ISBN 9788089369201, s. 1 042 – 1 052.
- RAFAJ, Emil. Bibliografia k dramatickému dielu Ivana Stodolu. In *Slovenské divadlo*, 1968, roč. 16, s. 263 – 273.
- RUSNÁK, Igor. Premiéry Stodolových hier. In *Slovenské divadlo*, 1958, roč. 6, č. 2, s. 110 – 112.

Monografie

- BENIAK, Milan. *Ivan Stodola lekár*. Martin : Osveta, 1988.
- SLOŠIAROVÁ, Mária. *Ivan Stodola 1888 – 1977* [fotosúbor]. Martin : Matica slovenská, 1988.

Diana Mórová, Dušan Taragel'

Diana Mórová

TOMČÍK, Miloš. *Dielo Ivana Stodolu*. [strojopisná kópia, nevydané, bez dátumu]. Archív literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice Martin, sign. Z 35. 160 s.

Štúdie a články

BOKES, František. Spomienky Ivana Stodolu. In STODOLA, Ivan. *Bolo, ako bolo*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1965, s. 215 – 222.

BORODÁČ, Ján. Zo spomienok na Ivana Stodolu. In *Slovenské divadlo*, 1953, č. 2, s. 145 – 149.

ČAVOJSKÝ, Ladislav. Zomrel národný umelec Ivan Stodola. In *Slovenské divadlo*, 1977, č. 3, s. 367 – 373.

FERENČÍK, Ján. Nečakané pokračovanie. In STODOLA, Ivan. *Smutné časy, smutný dom*. Bratislava : Tatran, 1969, s. 197 – 200.

FISCHER, Otokar. *Otokar Fischer a Národní divadlo*. Praha : Divadelní ústav, 1983, s. 217 – 219.

FISCHER, Otokar. Svět Ivana Stodoly. In *Bankovní dům* [bulletin k inscenácii]. Praha : Národní divadlo, 1936.

KUPEC, Ivan. K slovenskej literatúre rokov 1939 – 1945. In *Pravda*, 27. 10. 1954.

LAJCHA, Ladislav. Ivan Stodola včera a dnes. In *Slovenské divadlo*, 1955, č. 2, s. 97 – 105.

LAJCHA, Ladislav. Nušičovské a stodolovské afinity. In *Slovenské divadlo*, 1988, č. 4, s. 473 – 482.

MRÁZ, Andrej. Belasý encyán – hra o chorobách spoločnosti. In *Naše divadlo*, 1930, č. 9, s. 102 – 105.

MRÁZ, Andrej. Nová hra Ivana Stodolu. In *Naše divadlo*, 1931, č. 2, s. 24 – 26.

MRÁZ, Andrej. *Pohľady na slovenskú drámu*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1975.

NOSKOVIČ, Alexander. Metamorfózy Stodolovej dramatiky. In *Slovenské divadlo*, 1973, č. 3, s. 88 – 92.

PAŠTEKA, Július. Niekoľko pohľadov na neznámeho Stodolu. In STODOLA, Ivan. *Súborné dramatické dielo Ivana Stodolu III*. Bratislava : Divadelný ústav, 2010. ISBN 9788089369201, s. 940 – 982.

PAŠTEKA, Július. *Pohľady na slovenskú dramatikú, divadlo a kritiku : 1. zväzok*. Bratislava : Národné divadelné centrum, 1998. ISBN 8085455625, s. 418 – 429.

PAŠTEKA, Július. Tzv. experimentálne hry Ivana Stodolu. In *Slovenské divadlo*, 1988, č. 4, s. 483 – 496.

PIŠŮT, Milan. Ivan Stodola a jeho dramatické dielo. In *Kde bolo, tam bolo* [bulletin k inscenácii]. Bratislava : Slovenské národné divadlo, 1947, s. 5 – 9.

PIŠŮT, Milan. Ivan Stodola a jeho dramatické dielo. In STODOLA, Ivan. *Divadelné hry I*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 7 – 27.

RAMPÁK, Zoltán. Divadelné zápisky. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1947, s. 45 – 57.

RAMPÁK, Zoltán. K Stodolovej dramatickej technike : vzťah medzi skutočnosťou a dialógom. In *Slovenské divadlo*, 1969, č. 2, s. 211 – 220.

- RAMPÁK, Zoltán. K Stodolovej dramatickej technike : vzťah medzi skutočnosťou a dialógom. In *Slovenské divadlo*, 1969, č. 3, s. 341 – 353.
- OD REALIZMU K MODERNE 1890 – 1938, s. 199
- RAMPÁK, Zoltán. Kontinuita a dych dramatika. In *Slovenské divadlo*, 1973, č. 2, s. 192 – 213.
- RAMPÁK, Zoltán. Medzi salašom a salónom : na okraj Stodolovho jubilea. In *Slovenské pohľady*, 1958, č. 3, s. 310 – 314.
- SENEČIČ, Geno. Dramatika Ivana Stodolu. In *Naše divadlo*, 1944, č. 4, s. 91.
- SENEČIČ, Geno. Dramatika Ivana Stodolu. In *Naše divadlo*, 1944, č. 6, s. 136.
- SENEČIČ, Geno. Dramatika Ivana Stodolu. In *Naše divadlo*, 1944, č. 7, s. 157 – 159.
- SENEČIČ, Geno. Dramatika Ivana Stodolu. In *Naše divadlo*, 1944, č. 9 – 10, s. 225, 226.
- SLÁDEČEK, Ján. Osudy dramatiky i dramatika. In *Čaj u pána senátora* [bulletin k inscenácii]. Praha : Národní divadlo, 2010.
- SLÁDEČEK, Ján. Stodolove žarty. In *Ivan Stodola. Volakedy a dnes : bulletin Divadla Jána Palárika v Trnave*. Zost. M. Čibenková. Trnava : Divadlo Jána Palárika, 2009, s. 5 – 19.
- SLÁDEČEK, Ján. *Svet, postavy a osudy Stodolovej dramatiky : doktorandská práca*. Bratislava : Slovenská akadémia vied : Vysoká škola múzických umení, 2009.
- TOMČÍK, Miloš. Dramatik Ivan Stodola. In *Slovenské divadlo*, 1958, č. 2, s. 73 – 110.
- TOMČÍK, Miloš. Slovenská literatúra v rokoch 1939 – 1944. In *Slovenské pohľady*, 1954, č. 1, s. 75.
- UHLÁR, Rudo. Reč Stodolovho Kráľa Svätopluka. In *Slovenská reč*, roč. 3, 1934 – 1935, s. 141 – 145.

HRY IVANA STODOLU NA JAVISKÁCH SND

Premiéra	Dielo	Réžia	Miesto
17. 11. 1926	Náš pán minister	Janko Borodáč	HB
17. 2. 1928	Belasý encián	Janko Borodáč	HB
4. 10. 1928	Bačova žena	Janko Borodáč	HB
15. 3. 1929	Čaj u pána senátora	Andrej Bagar	HB
15. 3. 1930	Posledná symfónia	Janko Borodáč	Ludové divadlo
9. 1. 1931	Jožko Púčík a jeho kariéra	Janko Borodáč	HB
17. 11. 1931	Kráľ Svätopluk	Janko Borodáč	HB
25. 1. 1933	Cigánča	Janko Borodáč	HB**
14. 12. 1935	Bankinghouse Khuvich & Company	Janko Borodáč	HB
20. 9. 1936	Kráľ Svätopluk	Janko Borodáč	HB*
22. 1. 1938	Veľkomožní páni	Janko Borodáč	HB
7. 9. 1940	Čaj u pána senátora	Ferdinand Hoffmann	HB
15. 2. 1941	Keď jubilant plače	Ján Jamnický	HB
6. 9. 1941	Bačova žena	Ivan Lichard	HB
1. 11. 1941	Marína Havranová	Janko Borodáč	HB
25. 3. 1943	Mravci a svrčkovia	Jozef Budský	HB
6. 5. 1944	Komédia	Ján Jamnický	HB
14. 3. 1945	Marína Havranová	Janko Borodáč	HB*
27. 4. 1946	Básnik a smrť	Ivan Lichard	HB
14. 6. 1947	Kde bolo, tam bolo	Karol L. Zachar	HB
30. 6. 1955	Jožko Púčík a jeho kariéra	Tibor Rakovský	DPOH
22. 3. 1958	Čaj u pána senátora	František Dibarbora	DPOH
9. 11. 1963	Bačova žena	Karol L. Zachar	DPOH
19. 5. 1968	Bačova žena	Karol L. Zachar	DPOH*
30. 11. 1968	Marína Havranová	Karol L. Zachar	DPOH
19. 9. 1986	Jožko Púčík a jeho kariéra	Ľubomír Vajdička	DPOH

* obnovená premiéra

** premiéra v Košiciach, od 12. 2. 1933 HB

Zdroj: archív SND

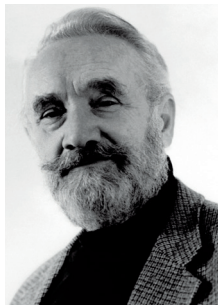
Režiséri Bačovej ženy v SND 1928 – 1968

Janko Borodáč

Ivan Lichard

Karol L. Zachar

Alexander Bárta

ONESKORENÝ LIST IVANOVÍ STODOLOVI

Vážený a milý majstre,

odpustite mi moju odvahu a dovoľte, aby som sa Vám virtuálne prihovorila týmto, pripúšťam, že zvláštnym, listom, keďže uplynulo už 117 rokov odtedy, čo ste sa v Liptovskom Mikuláši narodili. Svojím mimoriadnym, rozmanitým a rozsiahlym dielom na poli dramatickej literatúry ste spôsobili nepopierateľný fakt, že ste sa nenarodili iba do svojho vzácneho stodolovského rodu. Rodu po generácie s odvahou oddaného národnej myšlienke, priekopníckej činorodosti v oblasti osvety, vedy a zasväteného úprimnej láske k divadlu. Narodili ste sa aj do dejín svojho národa a jeho rodiacej sa profesionálnej divadelnej kultúry, ktorej ste sa nielen snažili dať, ale aj dali veľa podmanivých a trefných veselohier, politických satír, spoločenských komédií, moderných historických hier a venovali ste nám aj nespochybniteľne výnimočnú drámu o neriešiteľnej dileme jednej bačovej ženy, ktorá sa volala Eva. Odpusťte mi tento úvodný pátos, ale nech mi je poľahčujúcou okolnosťou, že ma k tomuto tak trochu absurdne adresovanému listu inšpirovala okrem Vášho dramatického daru aj jedna z Vašich príhod. Citujem ju z Vášho pera: „Priateľ prof. Dr. E. Tománek z Brna zabudol moju adresu v Piešťanoch a gratulačný list k sedemdesiatke poslal mi do SND v Bratislave. O niekoľko dní ho vrátili s nápisom na obálke: „Nedoručiteľné, adresát umrel!“ Tománek neuveril a zavolať si telefonicky tajomníka divadla v Brne, či nepočul o mojom neočakávanom skone. Patričný telefonoval, že ani nepočul, ani nečítal o mojej smrti. A pridala: „Jinak o nejakém dramatikovi Stodolovi jsem v životě neslyšel a nečetl jsem zhola nic.“

Myslím, že patrilo k Vašej nehranej sebaíronii a svojskému nadhľadu, že ste o sebe zverejňovali takéto bizarné príhody práve v čase svojho jubilea. Verím, že Štástená Vám potom aj pre Váš inteligentný optimizmus dopriala vo Vašom piešťanskom azyle vtipného pustovníka ďalších takmer dvadsať rokov plodného života, tvorivo vyplneného prevažne memoárovou tvorbou. Majstre, ospravedlňujem sa Vám za ignoranciu všetkých postáv trápne účinkujúcich v tejto historke a vedzte, že pre nás ste už akosi živý navždy a že „slyšia“ o Vás aj v Česku. Nedávno som videla v pražskom Národnom divadle Váš Čaj u pána senátora v dojemnom retro štýle s veľmi súčasným smiechom vypredaného hladiska. Kolegovia dramaturgovia sa ma pýtali: „A proč si toho Stodolu pořád nehrajete? Vždyť je skvělejší a lidi ho berou...“ Veď hej, vieme to aj my už dávno, iba občas sa nám videlo, že je to také samozrejmé, až sme takmer, paradoxne, zabudli, že to treba pravidelne aj na našom javisku pripomínať...

Ako lekár, docent a významný spoluzakladateľ modernej zdravotníckej osvety a organizácie štruktúry a zákonov československého a neskôr

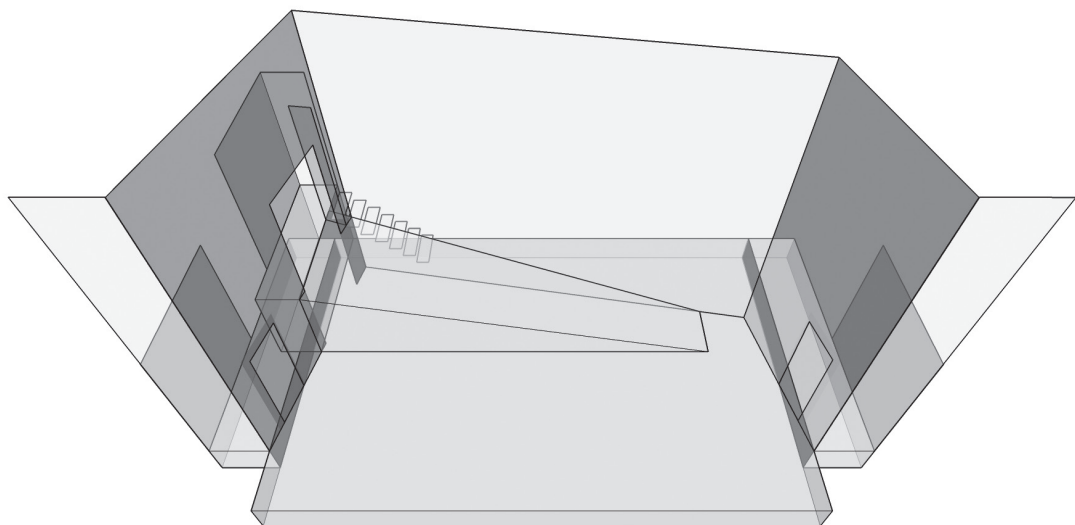

slovenského zdravotníctva ste liečili choroby tela. Prvé Hypokratove skúsenosti ste zažívali ešte na frontoch prvej svetovej vojny, ordinovali ste aj v ponižujúcom väzení v päťdesiatych rokoch, keď ste si odpykali nespravodlivý trest za vykonštruované obvinenie. Aj tam ste napísali vari štyri hry... Mám pre Vás dobrú správu, tuberkulóza, kedysi veľmi rozšírená choroba na Slovensku, už takmer vymizla, nepochybne aj vďaka Vaším priekopníckym aktivitám v tejto oblasti. Ale iné neduhy, choroby, ba smrteľné diagnózy sa však z nášho intímneho, spoločenského a politického života tak ľahko nevytratil. Možno pribudli aj nové, pero by Vám písalo a liečilo ostošesť! Vidíte, jedna z mála výhod satirika... že je dobre, aj keď je zle... Nevýhody ostrého brka ste zažili sám v mnohých zákazoch predstavení Vašich hier. Našťastie ste si užili aj veľa slávy na profesionálnych, ale aj ochotníckych javiskách.

Veď z lona slávneho liptovského ochotníckeho divadelného hnutia ste sa narodili aj Vy. Už Váš prastrýko písal hry, Vaša mama preložila ako prvá žena Ibsenovu Noru a Vy sám ste už ako dieťa účinkovali v hre o Dvanástich mesačikoch... Zvládli ste byť skvelým lekárom aj dramatikom, na Vašich divadelných kusoch rástli slovenskí profesionálni herci aj režiséri. Inscenácie Vašich hier v réžii Janka Borodáča, Jána Jamnického, Jozefa Budského, Ivana Licharda, Karola L. Zachara či Ľubomíra Vajdičku patria k tomu najlepšiemu v dejinách inscenačnej tradície hier slovenských dramatikov. Aj keď ste o svojich úspechoch referovali vždy s akýmsi zhovievavým odstupom, verím, že by Vás potešila správa, že po 52 rokoch od poslednej premiéry Bačovej ženy v Činohre SND sa so slobodnou chuťou a tvorivým, nie iba povinným či pietnym presvedčením vraciame k Vašej slávnej pastierskej dráme. V roku 1928 mala tri reprízy, v roku 1941 šesť a právom obecenstvom i kritikou adorovaná Zacharova inscenácia z roku 1963 aj s jej obnovenou verziou z roku 1968 sa hrala dokopy dokonca až 134-krát! My sme sa tohto historického úspechu nezlakli, naopak. Pre režiséra Romana Poláka je práve dnes Bačova žena príležitosťou vstúpiť s jasným názorom a so svojskou divadelnou estetikou do kontinuity uvádzania skvostu, akým Bačova žena je. Patrí do stáleho kmeňového národného repertoáru. Aby každá generácia divadelníkov a najmä divákov poznala a spoznala svoju Bačovu ženu. Mňa ako dramaturgičku o prirodzenej potrebe mať Bačovu ženu v repertoári presvedčila aj zaujímavá, výrazná inscenácia režiséra Mariána Pecka z roku 2004, ktorú uviedlo Mestské divadlo Žilina. Myslím, že po baladicky presvedčivej Zacharovej verzii zo šesťdesiatych rokov to bolo ďalšie významne nové videnie Vašej drámy z roku 1927.

Píšete v spomienkach, ako ste navštívili v roku 1928 tretiu reprízu Bačovej ženy pred poloprázdny publikom a že ste krojované kostýmy s manželkou pre národné divadlo sami zháňali, kupovali a darovali slovenskému súboru, aby nehrali v kostýmoch z Carmen či Predanej nevesty. A že pri prvom ochotníckom uvedení hry v Mikuláši sám bača z ľudu učil hercov viazať krpce... Nuž, od tých čias sa veľa zmenilo, hádam v niečom aj k lepšiemu. Alebo aspoň k inému, novému, nášmu... Preto Vás vopred, majstre, varujem, že krpce budú pomenej, aj folklórnych, dobovo žánrových ornamentov, aj Stanislavského v etnografickej príprave hodnovernosti prostredia. Mentálne sme však s vnútornou monumentalitou, s ozajstným pradivom Vašej, podľa mňa skôr modernej tragédie než pastierskej drámy bytostne prepojení. Ako na jednej z úvodných skúšok režisér Roman Polák hercom povedal: „Budem šťastný a spokojný, ak sa nám v novom, divadelne možno až experimentátorskom znakovom inscenačnom tvare podarí našim divákovi odovzdať, sprostredkovať v mocnom zážitku silný, uveriteľný príbeh s katarziou.“ Sme v boji s osudom a neriešiteľnou situáciou schopní kompromisov, sme ochotní ustúpiť zo svojej tvrdohlavosti a pokoriť svoje egá? Môžeme sa vyhnúť nezvratnej tragédii aj za cenu rezignácie z bolestného poznania, že všetci máme naozaj svojím spôsobom pravdu? Ako narážajú na seba všetky lásky a túžby vlastníť ľudí aj veci, ktoré sa kúpiť nedajú? Kam až siaha naša bezradnosť, tvrdohlavosť a schopnosť obete? Do akej miery sme univerzálne uväznení vo svojich osudoch a nezmieriteľných konfliktoch? Čo všetko nám prináša prirýchlá zmena alebo nečakaný zvrät v našich intímnych životoch, v sociálnej hierarchii či derúcich sa spoločenských premenách? Ako nanovo bolestne prežívame elementárne sily, pudy, archetypy rodinných a partnerských väzieb a konštelácií? Ako si vieme poradiť s ich citovou hĺbkou aj s vecným pragmatizmom? Odpatetizovanie, zdynamizovanie a zámerná redukcia folklórneho koloritu aj malých postáv nás v našej koncepcii privádzajú k silným zážitkom zo stretnutia s výnimočnou hrou a jej témami. V skúšobni pri prvých čítacích skúškach sa zo stien pri tom na nás pozerali akvarelové portréty hercov a režisérov, osobností, ktoré vytvorili predošlé inscenácie Bačovej ženy. A v duchu sú s nami. A našťastie ďalší aj medzi nami. Kontext je prítomný. Diana Mórová ako Eva vie, že pred ňou bola na doskách národného Evou Oľga Borodáčová, Eva Kristinová a v televíznej verzii zas Milka Vášáryová. Veľa iných herečiek bolo krásnou, hrdou, dojemnou a do kúta zúfalstva zahnanou Evou a veríme, že vďaka našej novej inscenácii aj bude. Aby sa nezadrhla niť našich spoločných príbehov. Príbehov Ondrejov, Mišov, matiek, odchádzajúcich majiteľov panských sídiel, starých bačov a všetkých, ktorí sú vystavení neriešiteľným morálnym dilemám v krutej kráse našej dočasnej púte...

S úctou
Darina Abrahámová
Bratislava, 2015

Návrh scény Pavel Borák

R. Polák

D. Abrahámová

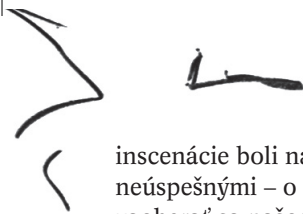
AKÁ JE TVOJA BAČOVA ŽENA? Rozhovor z režisérom Romanom Polákom

Miloš Pietor. Počas tvojich štúdií réžie na VŠMU bol твоjím hlavným pedagógom, ale myslím, že pre teba znamenal oveľa viac. Nespomínam ho iba preto, že bol akýmsi guru – ľudsky originálnou, šarmantnou, vzdelanou a múdrou osobnosťou, ktorá formovala divadelný názor nových divadelných generácií. Pietor bol zásadným novátorom, čo sa týka vzťahu k národnej klasike a jej interpretácie. V centre jeho systematickej režijnej pozornosti bol v prvom rade Tajovský, ale jeho videnie slovenskej klasiky je aplikovateľné, respektíve inšpirujúce aj smerom k titulom iných dôležitých domácich autorov. Ako a kde vidíš seba v bytostnej potrebe kontinuálneho a kontextuálneho návratu k staršej domácej dramatickej literatúre?

Miloš Pietor nebol iba mojím pedagógom, ktorý ma naučil veľmi veľa. Ale aj človek širokého rozhľadu nielen divadelného, ale aj spoločenského a ľudského. Bol to pre mňa veľký dar, že som sa mohol na začiatku svojej režijnej cesty stretnúť s týmto výnimočným režisérom. Jeho tvorba, ktorú sám pomenovával termínom „ozvláštnený realizmus“, bola poznačená deidealizovaním ľudských i spoločenských vzťahov. Oproti zacharovskej idylickej predstave človeka Pietor vo svojich inscenáciách predstavoval človeka plného vnútorných rozporov, konfliktov a besov. Z jeho inscenácií slovenskej klasiky som videl iba Tajovského Nový život v Činohre SND. Bolo to šokujúce pre vtedajšie publikum, keď vidiecky mládenec na javisku pod paplónom súložil so svojou partnerkou. Nešlo iba o výraznejšie otvorenie erotických vzťahov, jeho

Diana Mórová

inscenácie boli nabité kontrastom medzi krutosťou a pokusmi – mnohokrát neúspešnými – o harmóniu života. Už na škole nám vštepoval povinnosť zaoberať sa našou slovenskou klasikou a pokúšať sa v dramatických vzťahoch nájsť súčasný, odpatetizovaný pohľad na človeka a jeho psychológiu. Myslím, že jeho videnie slovenskej, ale aj svetovej klasiky vo mne vytvorilo veľmi dobrý základ pre moju režijnú tvorbu.

V akom vzťahu sa vnímaš s líniou ďalších zásadných režisérov, ktorých tvorbu na poli národnej dramatiky už poznáš skôr sprostredkovane? Mám na mysli predovšetkým Janka Borodáča, Jozefa Budského, Jána Jamnického či K. L. Zachara. Borodáč prizval Stodolu, aby sa stal kmeňovým autorom SND v medzivojnovom období, bol prvým, kto v roku 1928 režíroval na profesionálnom javisku Bačovu ženu (za zmienku stojí aj Lichardova inscenácia Bačovej ženy z roku 1941). Budský satirou Mravci a svrčkovia počas fašistickej Slovenskej republiky metaforickým výsmechom odsúdil vtedajší neslobodný a smutne groteskný režim, Jamnický pirandellovsky experimentátorskou Divadelnou komédiou presiahol slovenské horizonty a v šesťdesiatych rokoch zas Zachar vytvoril ikonickú baladickú verziu Bačovej ženy. Myslím, že najmä s touto inscenáciou (premiéra v roku 1963) sa dostávame do pomyselného dialógu. Predpokladám však, že popri vedomí významných bodov inscenačnej tradície je tu oveľa dôležitejší súčasný aspekt, ktorý ťa motivoval k návratu k skvelej dráme, akou je Bačova žena.

Význam Borodáčových réžií je pre vývoj slovenského divadla nespochybniteľný. Borodáč bol umeleckým šéfom slovenskej činohry, ktorá sa začiatkom 30. rokov minulého storočia odčlenila od českej činohry. Až začiatkom 30. rokov vznikli v Činohre SND dva súbory – český na čele s významným a moderným režisérom Šulcom a slovenský, ktorý viedol Borodáč. Boli to začiatky slovenského profesionálneho divadla. Aj keď jeho opisný realizmus inšpirovaný najmä Stanislavským (sám sa k slovenskej ochotníckej tradícii príliš nehlásil, hoci z nej tak či tak vychádzal) nenadväzoval na najmodernejšie trendy divadelnej réžie 20. a 30. rokov, jeho práca, jeho tvorba je tvorbou zakladateľa slovenskej divadelnej réžie. Jamnický proti Borodáčovi vytváral projekt metaforickej réžie a posúval mantinely opisného realizmu do širších metaforických rozmerov. Pôvodne herec Zachar prišiel ako režisér s novou divadelnou formou – výtvare čistý scénografický priestor, v ktorom je podstatný herec a jeho iskriivé, empatické prežívanie radosti zo života. Zachar dramatické vzťahy zjednodušoval a obrusoval krutosť, konfliktnosť i psychologickú ťažobu v mene harmónie a slobodného „hrania sa“. Táto divadelná forma sa na dlhé roky stala veľmi pritažlivá pre divákov i hercov, pretože základom v jeho tvorbe bolo hľadať v človeku to dobré, krásne, čisté, spontánne, nevinne vitálne a potláčať či zjemňovať negatívne ľudské vlastnosti. Jeho Bačovu ženu z roku 1963 som, samozrejme, nevidel, mám ju zrekonštruovanú len na základe dobových kritik, prípadne vyjadrení autora drámy Ivana Stodolu. Bola to inscenácia, kde bola

podčiarknutá hlavne folklórna línia. Tým nemyslím spevy ani tance, ale najmä dôkaz, že i v spoločnosti bačov môže vzniknúť dráma veľkých rozmerov. Bola tam teda výrazná snaha zviditeľniť slovenskú vidiecku spoločnosť žijúcu v istej prostej, stavovskej hrdošti a silných rodinných väzbách uprostred prírody, konkrétne uprostred majestátnej hory, s ktorou sú všetci zúčastnení doslova aj symbolicky spätí. Ja chápem Bačovú ženu ako hru o jedinečnom až antickom konflikte. Hlavná predstaviteľka Eva bojuje proti osudu. Dané okolnosti príbehu vytvárajú neriešiteľnú situáciu. Ani Eva, ani jej dvaja manželia sa nedostali do osudových problémov vlastným pričinením. Napriek tomu musia riešiť situáciu, ktorá presahuje ich životné skúsenosti. A tu prichádza na scénu to, čo je našincom také blízke – egoizmus a neschopnosť porozumieť tomu druhému. Obidvaja muži bojujú o Evu bez schopnosti pochopiť toho druhého. Takýto pôdorys musí viesť iba k tragickému riešeniu. Hra má teda antické rozmery a moja režijná koncepcia sa snaží túto antickosť zvýrazniť, na druhej strane potlačiť folklorizáciu témy, a vytvoriť teda model univerzálnej drámy. Aj v súčasnosti bojujú partneri o svoje partnerky, o deti, ktoré s nimi majú, a riešenie týchto konfliktov je mnohokrát veľmi kruté a tragické. Práve preto si myslím, že táto dráma má čo povedať i súčasníkom.

Po sezóne „hriechu“ 2013/2014 si sa ako riaditeľ Činohry SND s vizionárskym zápalom a racionálnym presvedčením pustil do sezóny slovenských a slovanských tém, ktorú by sme mohli nazvať sezónou zásadných rozhodnutí. Dejinných i intímnych, ktoré sa odohrávali na osi našej kolektívnej pamäti rovnako ako v histórii našich archetypálnych, hlbinných pamäťových stôp. V tejto dramaturgickej koncepcii Bačova žena popri Karvašovej Polnočnej omši a Palárikovom Zmierení alebo Dobrodružstve pri obžinkoch reprezentuje už overené hodnoty našej dramatickej spisby, ktoré sú maturitnou otázkou či „oblúbeným“ povinným čítaním. Možno aj preto na tento typ iba zdanlivo osvojených a poznaných hodnôt rezignujeme, zatiaľ čo iné národné, oveľa väčšie a staršie divadelné kultúry sa donekonečna so slobodnou vervou púšťajú do svojej „chronickej“, kmeňovej klasiky. Aké máš na to vysvetlenie?

Aj keď náš národ žije v tomto prostredí viac ako tisíc rokov, stále sme v zmysle spoločenskom národ mladý. Vždy sme boli súčasťou štátnych útvarov, kde sme mali minoritné postavenie. Preto obracanie sa k našej národno-kultúrnej tradícii malo rozmer predovšetkým upozorňovať na našu kultúrnu i spoločenskú existenciu v prostredí multikultúrnej strednej Európy. Po nežnej revolúcii a po vzniku Slovenskej republiky sme dobíjali vývoj a chceli sme hľadať témy, ktoré sú európske, svetové. Aby sme uverili, že sme súčasťou kultúrneho vývoja Európy. Áno, trochu sme, asi aj v snahe dištancovať sa od primitívnych, nátlakových a účelových foriem nacionalizmu, zabudli na to, že každá sebavedomá kultúra si má chrániť to jedinečné a neopakovateľné, čo sa našim tvorcom podarilo vytvoriť a k čomu by sme sa mali vracieť vždy znovu,

lebo sú to hodnoty preverené časom. Myslím si, že aj táto „slovenská“ sezóna môže byť istou inšpiráciou pre rôzne generácie tvorcov, že naše klasické hry, ale aj témy nášho historického vývoja môžu byť divadelne zaujímavé a dokážu osloviť i súčasných divákov.

Na tvojom režisérskom konte figuruje vyše sto inscenácií, ale s „pravidelnou“ dramaturgiou overených stálic národnej klasiky si sa stretal prekvapujúco málo. Hrá v tom úlohu aj tvoj rešpekt pred staršími kolegami, najmä Pietorom a Vajdičkom, ktorých mnohé inscenácie na tomto poli ešte stále pretrvávajú ako moderné ikony? Je však namieste spomenúť, že nedávno si tento prúd doslova obrodne revitalizoval aj ty magickou inscenáciou Hviezdoslavovej tragédie Herodes a Herodias v Štúdiu SND. Ako režisér slovenských diel si skôr objaviteľom neznámych či zaprášených titulov (Tomášik: Svadba pod kohútom, Paulíny-Tóth: Ľudská komédia...) alebo spoluautorom scenára či dramatikom významných literárnych diel (napr. montáž lyrizovanej prózy Piargy, Švantnerova Nevesta hôľ). Osobitú a osobitnú kapitolu v tvojej divadelnej biografii má spolupráca s Karolom Horákom nie iba na štúrovskú tému (Záborským inšpirované Nebo, Peklo, Kocúrko, Divný Janko, ... príď kráľovstvo Tvoje...). Slovo téma v prípade tvojho vzťahu k pôvodnej dramatickej spisbe, širšej literatúre minulých rokov hrá asi dôležitú rolu...

Po slovenskej klasike som siahal príležitostne, to je pravda. Vždy ma zaujímali skôr jedinečné témy, ktoré som v nej objavil ako akýsi mainstream slovenskej klasiky. Bačova žena je asi prvá hra, ktorá je dobre napísaná, je realistická, po ktorej som siahol. Nie je to ani tak ostych pred výbornými inscenáciami Pietora, Strniska či Lubomíra Vajdičku, ktorí k tejto téme povedali veľmi veľa a veľmi dobre vo svojich inscenáciách. Skôr som mal vždy k prevažne vidieckej slovenskej literatúre rezervovaný vzťah. Vždy som bol malomešťan (dúfam, že nie malomešťiak) a zaujímali ma viac témy mestské. Ak to boli témy vidieckej, tak potom témy poznačené fantasknom, istou metafyzikou, metaforičnosťou ako napríklad moje dramatisácie autorov lyrizovanej prózy. Prvoradá bola pre mňa vždy téma, ktorá ma dokázala zaujať. A témy v Piargoch či Neveste hôľ boli pre mňa veľmi silné. Na Bačovej žene ma zaujala už spomínaná až antická osudovosť. Ak nájdem v slovenskej klasike kľúč k ďalším hrám, tak sa im určite nebudem vyhýbať.

Vo viacerých materiáloch sa popri domácich aj svetových úspechoch a oceneniach v súvislosti s tvorbou opakuje veta: „Jeho réžie neboli vždy prijímané jednoznačne, vždy však rozvírili pokojnú hladinu a boli výzvou na polemické diskusie... V inscenáciách Romana Poláka sa spája intelektuálny prístup s emocionálnym: záujem o prepojenie biologického, psychologického a spoločenského pohľadu na človeka vedie neraz až k šokujúcemu odkryvaniu tajomného a temného vnútra postáv, pričom

od začiatku pociťoval potrebu rozvíjať divadlo nielen v poetike, ale predovšetkým vo filozofii...“ Tvoje divadlo silných tém teda nie je, ako si sám povedal, „nič pre divákov, ktorí sa boja myšlienok“... Prečo sa v divadle bojíme myšlienok a prečo by sme sa mali prestať báť? Paradoxne práve preto, aby sme sa zbavili strachu a objavili úľavu, poznanie či krásu aj v tom, čo nám okolo seba a najmä v nás naháňa hrôzu?

Zábavné divadlo je legitímny žáner. Ľudia si potrebujú po práci oddýchnuť a vzbudiť v sebe pozitívne pocity zo života i sveta, v ktorom žijú. Na druhej strane žijeme vo svete, ktorý je poznačený až šíleným životným temporytmom, negatívne na nás vplýva informačný smog, máme neustálu potrebu niečo nové vedieť, niečo sa dozvedieť, aj keď tie informácie pre náš vnútorný život majú minimálnu hodnotu. Divadlo chápem ako ostrov slobody. Pre ľudí, ktorí sú schopní vystúpiť z informačného a počítačového stresu, môže byť divadelné predstavenie skutočným vnútorným balzomom na dušu. Preto si nemyslím, že by divadlo malo kopírovať zrýchlený temporytmus nášho života. Tam sa má čas zastaviť. A je to miesto, v ktorom môžeme konfrontovať seba, svoje životné pocity, ambície, túžby s niečím, čo nás presahuje. Skúsenosti spisovateľov, dramatikov a je jedno, či súčasných alebo klasických, nám vytvárajú akýsi most ku kultúrnej aj spoločenskej kontinuite ľudstva. Zrazu sme schopní si uvedomiť, keď vidíme dobre inscenovaného Sofokla, Shakespeara, Molièra, Schillera, Čechova, že ten základný konflikt vo vnútri človeka sa nemení. Mení sa sofistickovaná technológia, ale túžba po láske, konflikt medzi dobrom a zlom, mocenské ambície oproti túžbe žiť jednoduchý zmysluplný život a mnoho ďalších prirodzených ľudských kontrastov sú rovnaké dnes i pred päťdesiatimi, sto alebo tisíc rokmi. A to je nádherné. Ak sme schopní vnímať tú nemennosť ľudských túžob, tú nemennosť základných ľudských konfliktov, tak sme zrazu schopní sa spojiť s myslením ľudí milióny rokov a je to pre nás príležitosť poučiť sa, zorientovať sa a nájsť v sebe, čo je v živote skutočne podstatné. Sme schopní pocítiť kontinuitu myslenia ľudského rodu. A o tom je divadlo, ktoré mám rád a ktoré mám chuť robiť. Ľudia, ktorí sa boja v divadle myšlienky, sa boja konfrontovať seba samého s niečím skutočne zmysluplným. Je príjemné prežiť život ako pena na hladine mora, ktorá blúdi podľa toho, z akého smeru veje vietor a kam tú penu vlny zavejú. Je príjemné žiť v akejsi cukrovej vate, v neustálych príjemných vzruchoch, ktoré prekrývajú ticho v nás. Ale len to ticho a utíšenie nás môžu ponoriť do schopnosti pochopiť seba samého a náš zmysel existencie. Verím, že divadlo, ktoré prináša myšlienky, nás môže katarzne oslobodiť od osamelosti a spojiť s osudmi tisícov príbehov skutočných ľudí, ktoré dramatici opísali v rôznych dielach.

Tento rozhovor prirodzene vzniká pred premiérou tvojej Bačovej ženy a asi bude lepšie, keď si diváci aj odborná verejnosť sami opíšu a vyhodnotia „novosť“ prístupu a intenzitu zážitku z tohto vzácneho diela v tvojej interpretácii. Nikdy si však nemal problém dopredu sformulovať zásadné

v

východiská svojej koncepcie, ktorá býva vždy zakódovaná už vo výraznom, často metaforicky viacvrstevnom výtvarnom zakotvení svojbytnej javiskovej verzie toho-ktorého titulu. Aj obsadenie hercov a oprostená úprava textu mnohé napovedajú. Zhutnenie dialógu, skomornenie príbehu, zvecnenie vzťahov, redukcia folklórneho ornamentalizmu a citlivé odarchaizovanie rečovej vrstvy sú len niektoré, vopred zvolené východiskové aspekty Bačovej ženy v tvojej úprave. Bačova žena v tvojom poňatí je viac modernou, univerzálnou tragédiou ako lokálnou pastierskou drámou. Pripomína mi to trochu niektoré extrémny dobového prijatia hry, o ktorých s nadhľadom referoval sám Stodola. Našli sa kritici, ktorí ju vnímali ako kalendárovú historiku a boli aj takí, ktorí v nej videli zrod novej antickej tragédie. Dobové kuriozity však teraz podstatné nie sú... Na záver sa ťa spýtam veľmi jednoducho a priamo: Aká je tvoja Bačova žena?

V uzavretom priestore sa pohybujú osudy ľudí. Ten uzavretý priestor je malý, ale pritom monumentálny. Malý na pôdorys, ale monumentálny na výšku a hĺbku. Sme uzavretí v jednom priestore a nútení riešiť vzájomne antagonistické vzťahy. Dokážeme sa dohovoriť? Sme schopní kompromisu? Sme schopní pokory a empatie? Alebo ideme ako vydráždené býky za svojím cieľom a rohami udierame do stien, ktorými sme obkľúčení z každej strany.

Pripravila Darina Abrahámová

Diana Mórová

RÉŽIE ROMANA POLÁKA V SND

Činohra

Premiéra	Autor	Názov	Miesto
16. 2. 1991	George Tabori	Mein Kampf	MS
20. a 21. 6. 1992	William Shakespeare	Romeo a Júlia	DPOH
19. 6. 1993	Frank Wedekind	Lulu	DPOH
10. a 11. 6. 1995	Karol Horák	Nebo, peklo, kocúrko	DPOH
5. a 6. 4. 2003	Eva Maliti-Fraňová	Krčeň nesmrteľný	MS
16. 4. 2005	Viliam Klimáček	Hypermarket*	DPOH, NB
7. 10. 2006	Christopher Hampton	Popol a vášeň**	DPOH, NB, HB
8. 6. 2007	Táňa Kusá	S mamou	Štúdio
10. 11. 2007	Viktor Hugo	Kráľ sa zabáva	Sála činohry
29. 3. 2008	Anton Pavlovič Čechov	Tri sestry	Štúdio + HB
13. a 14. 6. 2009	Lev Nikolajevič Tolstoj	Anna Kareninová	Sála činohry
14. a 15. 11. 2009	Pavol Országh Hviezdoslav	Herodes a Herodias	Štúdio
13. a 14. 4. 2013	Fiodor Michajlovič Dostojevskij	Bratia Karamazovovci	Sála činohry
13. a 14. 11. 2013	Eugen Gindl	Karpatský thriller	Štúdio
5. a 6. 4. 2014	Thomas Mann	Buddenbrookovci	Sála činohry
31. 1. a 1. 2. 2015	František Švantner	Nevesta hôľ	Sála činohry
28. a 29. 3. 2015	Ivan Stodola	Bačova žena	Štúdio

* od 2007 v NB | Sála činohry

** od apríla 2007 v NB | Štúdio

Opera

8. a 9. 2. 2013   G. Rossini   Barbier zo Sevilly   HB

Zdroj: archív SND

Kamila Magálová, Diana Mórová

IVAN STODOLA O BAČOVEJ ŽENE

Liptovská hora bola mojou starou láskou. Zelená pažiť, chládok v húštine, krištáľová voda v potokoch, bralá, stráne, nekonečný horizont z končiarov, spiežovce ovečiek, brecht Dunča, salaš, žinčica, rozprávky valachov. Nie div, že som sa pokúsil napísať niečo z bačovského života. Pochodil som dojmy a životné deje, ale veru som ťažko čo súceho dostal od salašníkov.

Predsa som sa raz dostal starému bačovi k „duši“ na salaši pod Podrohom v Demänovskej doline. Ostal som tam na noc s kamarátom Samkom Hriankom a ten mi poradil, aby som starého baču povzbudil rumom a dohánom. Výborná medicína. Valasi políhali a my pri tichom ohníku sme ležiačky besedovali. Bačovi sa rozviazal jazyk a rozprával mi o poľskom semiačkarovi a o istej bačovej žene. Muž sa jej údajne vystaňoval a zahynul. Ona sa vydala. Keď sa z cudziny vrátil, nevedela, čo si počať. Bol by som ho do svitania počúval, chyba však bola, že švajčiarsky chemik Müller ešte vtedy nevyňašiel prášok DDT, no a blchy, beštie, vedeli asi, že ničivého prášku niet, nuž napadli smelo našu úbohú pokožku, takže sme sa museli vystaňovať pod jedľu hodne za salašom.

Na druhý deň sme šli na Ďumbier a mne sa na strmej stráni hore Krčahovou už črtala tragédia o Eve Muranicovej a o jej mužoch, o tvrdom Ondrejovi a mäkkom Mišovi. Synopsis som si pomaly zostavil a utiahol sa do Dolnej Lipovej, kde zachovávali prísnu hladovú kúru, aj, pravda, s „pitným“ dňami. Tu som napísal prvý deň od rána do večera prvé, za dva nasledovné dni druhé a konečne za tri dni posledné dejstvo. Úplná odlúčenosť a vhlbenie do témy umožní rýchlo spracovať celý dej.

Bačovu ženu výborne zahrli r. 1927 najprv ochotníci v Mikuláši. Na premiéru sme zavolali baču kráľa z ilanovského salaša. Pomáhal nám poobliekať panských valachov. Obecenstvo bolo spokojné, jedine bača Kráľ krútil hlavou. „Čo sa vám nepáčilo?“ spýtal som sa. On na to: „Prosím ponížene, ponížene, ktože to slýchal, aby bača chytil cedilko do celej ruky, keď syr vyberá? Má ho chytiť palcom a ukazovákom.“ A ďalej: „Tu na salaši rozdával bača žinčicu aj honelníkovi. Nuž, a kdeže je honor? Honelníka aby bača obsluhoval? Ešteže čo! Ten si má sám naliat. Sopliakov hádam nebude bača obsluhovať.“

Čo som mal robiť? Poďakoval som sa za poučenie a prisľúbil, že nedopustíme, aby v budúcnosti triedny honor a tradičný kult bačovej osobnosti niekto tak hriešne pošliapal.

Bol som na premiére *Bačovej ženy* aj v Martine. Po treťom dejstve som sa šiel pokloniť. Vychodiac som zbadal, že pani Hela Krčméry vyšla s vencom z opačnej strany. Keďže aplauz trval, vytlačili ma znova na javisko. Zašiel som za pani Helou, a ona zasa druhým koncom za mnou. Obecenstvo tleskalo a my sme sa dovôkola naháňali.

...

SND v Bratislave určilo premiéru na 4. októbra 1928. V Bratislave videl som vari už tretiu reprízu, lebo som bol odcestovaný na medzinárodnom protituber-

kulóznom kongrese v Ríme. Zúfale som zistil, že hoci réžia bola na výške, naši herci neboli nikdy na salaši. Nevedeli, ako sa žinčica odvára, syr zberá a potom cedí atď. Do hory volali „hýýbaj a vááruj“. Čo by na to bača Kráľ bol povedal? Veď sa tak ozývajú valasi z grúňa na grúň.

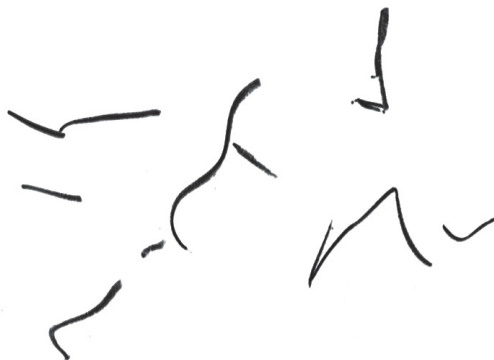
Ja ako obeť vtedajších rôznorodých posudkov poznamenávam len, že hru som videl v SND v predvedení ozaj skvelom pri repríze až r. 1941. Patričnú náladu hlavne v treťom dejstve dosiahli herci tak, že navštívili cez prázdniny viac ráz skutočný salaš a tam sa naučili, ako žinčicu odvárať a ako sa na salaši pohybovať.

...

Keď Národné divadlo vypísalo súťaž na divadelnú hru, zúčastnil som sa s *Belasým enciánom* a získal aj cenu. Potom ma už po každej premiére žiadali o ďalšiu hru. Nasledovali: *Bačova žena*, *Jožko Púčík a jeho kariéra* atď. Pracovne som bol mimoriadne zaneprázdnený. Veď ordinovanie v nemocenskej, na župnom, neskôr na krajskom úrade a vo vedení Masarykovej ligy proti tbc (s 80 okresnými odbormi) ma časove úplne vyčerpávalo. Naučil som sa však nosiť notes väčšieho formátu a pomedzi prácu som si zapisoval zvraty, zápletky, opisoval figúry, ktoré som videl. Na prechádzkach do Okoličného, alebo do Hája, na Okružlicu som si potom konkrétne premyslel výstupy a večer pozapisoval.

Celkové spracovanie hry som si ponechal na prázdniny. Najlepšie sa mi písalo, keď som bol sám a kde ma nik nepoznal. Na Slovensku bolo známostí primnoho, utiahol som sa teda niekoľko ráz do Dolnej Lipovej pod Jeseníkmi. Tam som obyčajne nenašiel známeho, ak sa trafil taký, stránil som sa ho. Býval som zahrúžený celý deň len do hry. Prisadol som si k stolíku o ôsmej ráno, písal do dvanástej, po prechádzke som si poležal a písal som až do ôsmej, deviatej. Nejedol som len suché žemle a vodné nákypy, večer podľa návodu víno. Vyfajčil som asi päť-šesť cigár denne. Na stole som mal rozložené lístky z notesa. Pamätám sa, že prvé dejstvo *Bačovej ženy* som napísal za deň, druhé za dva dni, tretie za tri dni. Za týždeň som mal hru hotovú a zaujímavé je, že na tejto som aj pri nasledujúcich vydaniach najmenej menil. Pripisujem to dokonalej koncentrácii.

In STODOLA, Ivan. *Bolo, ako bolo*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1965

Rád som chodieval po horách

7 Aj na poľovačky, hoci sám som nestrielal. Tešil som sa skôr pohľadom na krásny západ slnka a príchod rána, svit, prvé lúče východu. Raz, bolo to tiež na poľovačke, nocoval som na salaši pod Podrohom v Demänovskej doline. Valasi dojili ovce a odvárali žinčicu. Besedovali sme spolu dlho do noci. Bača bol veľmi zhovorčivý, možno aj pod vplyvom niekoľkých kalištekov tvrdého. Poľovníci už chrápali a on mi ešte rozprával a tajuplných udalostiach v hore – o žene baču, ktorá sa bez vlastnej viny ocitla v zúfalom položení, keď sa jej bývalý muž – po úradnom potvrdení, že zomrel – z Ameriky prinavrátil. Mala dvoch zákonitých mužov. Blúdila pomätená po hore a hľadala východisko z dramatického zvratu svojho života. Bača vedel aj romantickú rozprávku o údajnom poľskom semiačkarovi, ktorého lesná víla zväbila a ako bludička ho zaviedla do plieska, kde sa utopil. Len na jar ho vraj našli pri krásne zakvitnutej lúke, ktorá vyrástla z vysypanej debničky semiačok. Už sa aj poľnoc prevalila, keď bača usnul. Môj zápisník sa zaplnil pri vyhasínajúcom ohníku. Z týchto rozprávok som si vyhútal fabulu *Bačovej ženy*.

Minulé leto som sa zase zatúlal do Podroh. Kolibu salaša som našiel zhnitú, po košiaroch ani znaku. Len zakvitnutá lúka prezrádzala, že sa tu košiar niekedy nachodil. Prekrásne lúčne kvety vykvitli asi z vysypanej debničky poľského semiačkara.

JAVISKO, časopis SND, č. 1, 1963/64

Ján Koleník, Alexander Barta

Smelý výlet do folklóru

Môj výlet do folklóru pri napísaní *Bačovej ženy* bol dosť smelý. Urbánkove, ba ja Tajovského ľudové hry vytvorili istú šablónu a v nej sa pohybovali len dedinské postavy. Zapletenie statkára, advokáta a hlavne amerického robotníka – básnika do deja porušilo túto tradíciu. Istý obchodník mi napr. vytkol, prečo sa Eva prekole nožom – v ľudových hrách sa dosiaľ vždy hádzali do vody, alebo skákali zo skaly. Aj kritici privítali toto dielo s rozmanitými pocitmi. Národný denník napr. vyčítal dráme, že nerastie a nepadá, lebo vraj do konca prvého dejstva cez druhé a tretie sa vlastne nič nedeje, rozuzlenie sa pretahuje hromadením vzrušujúcich scén.

Slovenský denník naproti tomu prízvukoval, že: „... a v tom je kus toho slovenského špeciálneho, čo Stodolovu hru stavia vyššie nad priemer do sfér čistého umenia“.

V Lidových novinách zisťoval Bohdan Haluzický: „Svou vnitrní výstavbou ukazuje jakési plus na těžké pouti slovenské dramatické poesie. Stodola tu vlastně vospíval svou píseň ke chvále horských idyl slovenských. V expozici vedl si přesně logicky, ale hnán přílišným citovým vznětem neubrnil se scén v dalším průběhu dějovém okamžik síce působivých pro dobré vystínutí lidových postav slovenských i jadrné slovnívýjádřování, ale přece jen rušících drama samo přílišnou nezakryvanou naivností.“

Kritik Andrej Mráz písal: „*Báčova žena* je rázovitá dráma osudov našich dedinských ľudí. Po predstavení hovorilo sa o jeho prenikavom úspechu a označoval sa veľký vývojový pokrok Stodolov. Nie celkom oprávnené. Lebo v predošlých svojich dvoch veselohrách bol Stodola omnoho pružnejší, scénicky vynachádzavejší a hry jeho mali nosnú prudkosť. Stodolov talent je veseloherný. Vo vážnej dráme dal sa zviať na scestie nedramatickými prvkami, šablónou, rétorskou sentimentalitou.“

V Robotníckych novinách písal zasa kritik: „Dráma Ivana Stodolu vsadená do prostredia bačov a pastierov je drámou s platnosťou všeobecne ľudskou a v tom je vysoký výkon účinkujúcich, že vedeli túto ľudskú platnosť Evy a bačov oživiť v osobách z prostredia najprimitívnejšieho.“

V Eláne písal A. Brousil: „Konečně na *Báčovej žene* je pozoruhodná reč. Jak dovede Stodola cítiť dramatickou stavbu, dovede postaviť dialog. To není literární reč papíru, ale dokonalá reč jevištní. Jeho drama se nemůže jen číst, abyste poznali kouzlo jeho řeči, a le jeho dramatická reč musí být mluvena, jeho slovo musí znít, abyste pochopili jeho hudebnost.“

V tom istom časopise bol aj list z Prahy, v ktorom redaktor opisuje, ako zväbil náročného a skeptického kritika na ochotnícke predstavenie *Báčovej ženy*. Po prvom dejstve vraj tento prekvapene povedal: „Poslyšte, tahle věc má shakespearouskou sílu! Je to opravdu dramaticky stavěno, tam se nejenom mluví, nýbrž se taky něco děje! A neděje se nic vymyšleného, ale skutečně lidského a pravdivého, přitom však nevšedního. Ten konflikt, že žijícím lidem

se hází do očí: Tys mrtev! – to je jako v Hamletovi. Tohle by měli hrát na prvotřídní scéně!“ Po druhom dejstve prišiel k nášmu redaktorovi ten istý kritik a povedal: „Poslyšte, vy nás budete učit hrát divadlo!“

V Salóne sme čítali naproti tomu, že: „avšak jinak neznamená jeho drama nic nového, ba jsou tu místa již stereotypně ošumělá a příběh je kalendářovým vypravováním“.

Ja ako obeť podobných rôznorodých posudkov poznamenávam len, že som hru videl v SND v predvedení ozaj skvelom až v roku 1941. Patričnú náladu najmä v treťom dejstve dosiahli herci tak, že navštívili cez prázdniny viac ráz skutočný salaš a tam sa naučili ako žinčicu odvárať a ako sa na salaši pohybovať. Realisticky a ozaj ľudsky. Prítomný chorvátsky dramatik Dr. Geno Senečić, dojatý spomínal scénu, keď bača v III. dejstve odovzdáva službu. Bača, Huba, podľa neho ju tak dojemne zahral, že sa pozabudol, kde je a myslel, že je v krásnej hore, v noci, blízko košiaru, pri ovciach a v plnom tragickom napätí. Senečić napísal o mojich hrách dizertačnú prácu a za ňu ho bratislavská univerzita promovala za doktora.

Bačova žena sa dostala aj do filmu s titulom *Varuj* a bol to druhý slovenský film po Jánošíkovi. Fabula sa v ňom veľmi radikálne prečesala. Je vždy nebezpečné, keď si scenárista pre seba píše úlohu. Zlé jazyky vravia, že sa vo filmovom spracovaní hra mala volať *Bačovej ženin muž*.

Aj preto som dvojnásobne rád, že sa bratislavské SND znova vracia k pravej pôvodnej *Bačovej žene*.

Bulletin k premiére *Bačovej ženy* v Činohre SND, 1963

Diana Mόρουά, Alexander Bάρτα

Alexander Bárta

BAČOVA ŽENA

Ivan Stodola, 1927

Pre činohru SND upravil Roman Polák, 2015

OSOBY

ONDREJ, bača

MIŠO, bača

EVA

MATKA

MRNČO, starý bača

SPRÁVCA

GAZDINÁ

SVÄTOJURSKÝ

NOTÁR

MARTIN, bača

ONDREJKO, syn Evy a Ondreja

MIŠKO, syn Evy a Miša

ČELÁD

DEJSTVO PRVÉ

Výstup prvý

EVA (*Múti maslo.*) Čítaj ďalej.

ONDREJKO (*Číta zo šlabikára.*) *Do do-do-mu, kde lá-lá-ska bý-va, sl-nieč-slnieč-ko sa rado dī-dī-va.* Mamka! Viete, čo sa nás dnes spýtal pán učiteľ? Že ktorý vták je nám najmilší.

EVA (*nežne*) Ty si čo povedal?

ONDREJKO Že kukučka.

EVA (*Smeje sa.*) Kukučka? A to prečo?

ONDREJKO Lebo moja mať veľmi rada počúva kukučky v hore. A potom sme začali celá trieda kukat: kukuk, kukuk...

MIŠKO (*Hrá sa na zemi, pridá sa.*) Kukuk, kukuk!

Výstup druhý

EVA Vitam vás, správca. Poďte.

(*Deti kukajú.*) Ondrejko, ty by si už mal vedieť, že kukučky nekukajú odrazu, ale jedna začne a druhá sa jej potom ozýva až z druhej strany hory.

SPRÁVCA A najmä teraz v máji. Čo sa v hore pri svitaní robí, to je hotová muzika.

EVA Viete, čo by som si priala? Keď budem na márach, aby mi kukučka zakukala.

SPRÁVCA Ale ste vy ženy bláznivé. Na také hlúposti myslí. Tu si pozri, ako ti pán spočítal syr. Sedemnásteho ste dodali 30 funtov, potom dvadsiateho štvrtého 20 funtov, prvého 33, ôsmeho 32, pätnásteho 35, dvadsiateho druhého 40, dvadsiateho deviateho 60, šiesteho 48 a trinásteho 50 funtov, spolu ste dodali... na novú váhu je to... 3 centy a 28 kíl syru. Stiahne sa ti osemdesiat korún za ovcu.

EVA (*Nahnevaná skočí.*) Za ovcu, ktorú medvedica roztrhala, mi stáhuješ osemdesiat korún?

SPRÁVCA Nie ja, ale pán.

EVA Veď si ju sám našiel roztrhanú pod skalou nad močariskami! A to máme my zaplatiť? Vždy robím presné vyúčtovanie.

Pána som nikdy neukrátila ani o smidku syra.

SPRÁVCA To je pravda, pán vie, aká si ty múdra žena. Ale vieš, aký je, nemá peniaze, tak zdiera chudobných, kde môže.

EVA Osemdesiat korún, to je veľa peňazí!

Čo sa my na toľké peniaze narobíme.

ONDREJKO (*S Miškom cvičia, aby vedeli, tak kukal, ako im to mama povedala.*)

Kukuk!

MIŠKO Kukuk!

ONDREJKO Kukuk!

MIŠKO Kukuk!

EVA (*Láskavo sa smeje.*) Moje drahé deti, len mi kukajte. Keď vidím takýchto dvoch chlapcov, hneď ma prejde každý žiaľ. Nech si pán tých osemdesiat korún stiahne, ak ho to urobí šťastným; my chudobnejší nebudeme.

SPRÁVCA Tak to by sme mali. Vravel som, že si múdra žena. Soľ vám vyvezieme na salaš ešte dnes.

EVA A múku?

SPRÁVCA Nemáme. Pán povedal, aby chlapi vydržali na žinčici, pokiaľ sa nepôjde do mesta.

EVA A či naši chlapi už ani kus osúcha nedostanú?

SPRÁVCA Nie je dobre nahlas takto hovoriť.

Tým, ktorí šomrú, vieš, čo pán povie?

Ak sa vám nepáči, choďte do Ameriky, tam platia dolármí.

EVA (*Odmietavo hodí rukou.*)

SPRÁVCA Poznala si tú vysokú cigánku, Putišovu ženu?

EVA Tú mladú? Čo je s ňou?

SPRÁVCA Prebodla sa, nôž si pichla do srdca.

EVA A prečo?

SPRÁVCA Nevieam. Vieš, aké sú ženy bláznivé.

EVA Nie, nevravte tak. Vrazil si nôž do srdca. Musela to byť veľká bolesť, keď toho bola schopná.

SPRÁVCA Zbohom, Eva.

(*Odíde. Eva mlčí, deti kukajú.*)

Výstup tretí

MATKA Mišo sa ešte nevrátil z mesta?

EVA Ešte nie, svokra.

MATKA Čo robíš?

EVA Práve som chcela deťom porozprávať rozprávku.

MATKA (*Sadne si.*) Tak rozprávaj, kým si odpočiniem.

EVA Kde bolo, tam bolo, bolo raz tu v našej doline jazero. Vo dne bolo belasé ako obloha, v noci čierne ako uhlie.

ONDREJKO Ja som ešte uhliá nevidel. Je čierne?

MATKA Tvoj otec sa ho nakopal v Amerike.

EVA (*Pozrie s výčitkou na svokra.*) Áno, čierne, dieťa moje! To jazero nemalo dno, ľudia videli, že sa divé kačky utopili, keď sa pod vodu ponárali. A na tomto jazere – vraj – straší. (*Pretrhne rozprávku.*) Ale nebudeš sa báť?

ONDREJKO Ja sa nebojím, ale Miško, pozri! Zaspal. On by sa bál.

MATKA Áno, on by sa bál, ale ty nie. Rod sa nedá zatajiť. Tvoj otec, to bol urastený chlap – a nebál sa nikoho; otec tohto, je len také nič...

EVA Svokra, prestaňte! (*Premôže sa.*) Vraj tam straší, ale len každý štvrtý rok.

V noci, keď je spln mesiaca, ukáže sa pri jazere panna oblečená v bielom, a koho tam uvidí, osloví ho jeho vlastným menom. A táto panna je taká krásna, že ju ľudia ani nesmú vidieť. Dopočul sa o tom semiačkar z Poľska a povedal si, že on sa tej krásavice musí pozrieť do očí. Vybral sa v noci so skrinkou na chrbte, bola plná semiačok, ktoré nazbieral po celej krajine. Poliaka semiačkara čakala doma žena i deti, ale ten sa už nikdy viac nevrátil.

MATKA Ako tvoj otec, celkom tak!

EVA Svokra, nechajte to! (*Premôže sa.*) Prišla zima, pliesko zapadlo snehom, ľadom; do doliny sa nikto neodvážil. Až na jar, keď valasi prvý raz vyhánali ovce, našli blízko plieska rozkvitnutú záhradu. Kvitli tam brništeľ, divá ľalia, nezábudka, králiky, klince, cíperky a mnoho iných krásnych kvetín. A medzi kvetinami našli ľudské kosti a jednu skrinku. Od tých čias sa nik neodváža pozeráť na krásnu pannu z jazera, aby nezahynul ako ten semiačkar z Poľska.

MATKA Ktovie, či tak nezahynul i tvoj otec, Ondrejko?

EVA Netrápte toho chlapca.

MATKA Nechcem, aby zabudol na svojho otca, tým ho trápim?

EVA Chod', Ondrejko, na dvor, i ty, Miško. Chodte, čakajte otca, azda už príde. (*Deti vybehnú von.*)

Výstup štvrtý

EVA Svokra, prečo stále mučíte to nevinné dieťa spomienkami?

MATKA Ondrejko je krv môjho syna, a ja, ako jeho stará matka, budem vždy dozeráť, aby dieťa nezabudlo na otca a aby sa tu dobre hospodáril. Teraz mi správca povedal, že vám pán stiahol osemdesiat korún za ovcu a ty že si pristala.

EVA (*hrdo*) Nech si nechá tie peniaze, keď necíti pravdu.

MATKA Aká hrdoš! Ty len tak daruješ pánovi osemdesiat korún. Akoby si mala nazvyš! Vari si z domu čosi doniesla do hospodárstva? Mala si klaknúť na kolená a prosiť!

EVA Mne to hrdoš nedovolí, aby som sa po zemi vávala a prosila.

MATKA Veď by ťa môj syn naučil poriadku. Tomu by si sa neodvážila takto odseknúť. Hanbím sa, po takom chlapovi, ako bol môj Ondrej, si sa po druhý raz vydala a za takého...

EVA Čo máte zasa proti Mišovi? Pracuje od rána do noci, ukladá peniaze, nepije...

MATKA Neopovažuj sa môjho Ondreja porovnávať s tým svojím chudákom!

EVA Ale teraz už dosť, takéto slová tu nedovoliť!

MATKA Znevažuješ môjho jediného syna.

EVA Urázate môjho muža.

MATKA Ja toho chlapa za tvojho muža nepovažujem.

EVA A za čo?

MATKA Za frajera a decko, čo máš s ním, za pangharta.

EVA Svokra, svokra! Prečo ma vždy len trápíte, mučíte, týrate?

MATKA Lebo môj jediný syn Ondrej, tvoj prvý muž, v Amerike nezahynul.

EVA Ako to viete?

MATKA Ja tomu verím.

EVA Povedal vám to niekto?

MATKA Áno, povedal.

EVA Kto?

MATKA Moje materinské srdce mi to vraví.

EVA Svokra, myslíte si, že je srdce ženy menej ako srdce matky?

MATKA To sa nedá porovnať! Čo ťa spája s mužom? Prísaha, kňaz a milovanie. Aj to nie nadiľho. Ale matka? Keď zostarneš, len vtedy to pochopíš. Niet na svete lásky nad lásku materskú. Mala som krutý život, prežila som sklamanie, poniženia, bolesť, ale keď mi prišli povedať, že môj Ondrej v Amerike zahynul, Eva, bolo mi, ako keby sa všetky svety na mňa zrútili.

EVA Svokra!

MATKA Ale i v tom žiali skrývala sa pochybnosť. Najskôr som nevedela, čo to je, ale čím ďalej, tým jasnejšie som cítila a po nociach aj videla svojho syna. Ešte som to nikomu neprezradila. Ale tebe to poviem. Moja najmilšia hodina je súmrak. Vtedy som šťastná. *(Akoby víziu videla.)* To si sadnem k oknu, prižmúrim oči a začnem sa s Ondrejom zhovárať.

EVA *(nežne)* Svokra, chodievajte k nám častejšie, aj Ondrejka vám pošlem, čas sa vám rýchlejšie minie a zlé myšlienky prejdú.

MATKA Len mi ho za súmraku neposielať, vtedy som so svojim Ondrejom.

(Povie to trochu akoby bláznivá, blažene.)

EVA Svokra, veď dobre viete, že Ondrej v Amerike zahynul.

MATKA Nie, to nie je pravda, všetci klamete, ktorí to hovoria.

EVA Dostali sme od spoločnosti uholných baní list, i peniaze poslali, sto dolárov. Akoby spoločnosť toľko peňazí vyplatila, keby si neboli istí, že tam Ondrej zahynul.

MATKA Nezahynul.

EVA Prišli štyria svedkovia, dvaja Križkovci z Poruby, Ján Ďateľ z Lužnej a Myšík až z Gemera. Všetci to dosvedčili.

MATKA Ondrej žije!

EVA Mišo nám i noviny priniesol z Ameriky.

Bolo v nich vytlačené jeho meno.

MATKA A videl niekto jeho mŕtvolu?

EVA Nie...

MATKA On žije!

EVA Keby žil, dal by o sebe vedieť. Predtým pravidelne písal celé tie roky, ako bol Amerike. A Miša ani nespomínam ako svedka. A on predsa spolu s ním zažil ten výbuch.

MATKA Nemala si sa za neho vydať.

EVA Videli ste, v akej chudobe som zostala. Prvý týždeň po Ondrejovej smrti mi pán poslal obnosené šaty pre dieťa, druhý týždeň polievku a potom ma vyzval, aby som sa vystaňovala z izby, lebo tá je určená pre baču. V banke nevyplatená dlžoba a práca žiadna. Chcela som sa zabiť.

Potom prišiel Mišo z Ameriky, pán ho najal za baču a mňa pýpýl o ruku. Spasil ma ten človek. Nikdy mu to nezabudnem. Nikdy.

MATKA Mala si čakať, kým si nevidela jeho mŕtvolu.

EVA Viem, že zomrel.

MATKA A oči si mu, mŕtvemu, sama pritlačila?!

EVA Svokra, vy teda viete človeka umučiť!

Výstup piaty

MRNČO Dobrý večer, Eva! Už ide Mišo.

Od obeda som ho čakal na priedomí.

EVA Už prišiel z mesta.

DETI *(Vbehnú, veselo skáču a volajú.)*

Otec nám doniesol rožtek, rožtek!

MIŠO *(Má v ruke balík).* Pánboh daj dobrý večer!

EVA Vidíte, svokra, aký je Mišo dobrý otec.

Ondrejovi prinesie vždy rovnako ako Miškovi.

MATKA Škoda peniaze rozhadzovať.

MIŠO *(Rozbalí balík.)* A toto je pre teba, Eva. *(Vytiahne červenú šatku.)*

EVA *(Utajuje radosť, ale tá sa prebije na jej tvári a na celom správaní.)* Mišo, to si nemusel. *(Dá si ju na hlavu.)*

MATKA Toľké peniaze! Ondrej by to nikdy neurobil. Idem. Blíži sa súmrak, doma ma čakajú.

MIŠO Poviem vám novinu. Bol som u notára, chcel som prepísať osminu jutra, ktorú sme kúpili od Lanštiaka. Teraz už máme takmer pol vlastnej oktávy. Eva, a keď sme sa zobrali, nemali sme nič.

EVA Veru nemali.

MATKA Majte sa, už sa stmieva.

MIŠO A novinu nechcete počuť?

MATKA Veď si ju už povedal.

MIŠO Predali nás.

VŠETCI Čo?

MIŠO Kúpili nás.

EVA Čo sa stalo?

MIŠO Sedím popoludní u notára a čakám už tri hodiny. Zrazu sa otvoria dvere a vojde náš pán Svätajurský s notárom. A ešte niekto iný, vysoký muž, čierne vlasy.

MATKA Vysoký, čierne vlasy...

MIŠO Notár dvere celkom nezavrel, a tak som počul každé slovo. Notár povedal: Cena za celý majetok pána Svätajurského je sedemstôpätidesiat tisíc korún. Za to dostanete kaštieľ, polia, hory, stroje, kone, kravy, ovce i s celým služobníctvom, teda celý majetok.

VŠETCI A potom čo? Čo bolo ďalej?

MIŠO Notár sa spýtal. Dáte? A ten druhý hlas povedal: Yes. Yes. Po anglicky.

MATKA Yes?

MIŠO Vyšiel notár a povedal mi: Mišo, chodte domov. Pošlem vám to písomne. Teraz musím urobiť veľkú zmluvu, vaše panstvo kúpil jeden Američan.

MATKA *(ticho)* Američan.

MIŠO Ani neviem, ako som sa dostal na ulicu. Pomyslel som si:

Bože môj, čo sa nás ten pán natrápil a jeho

otec našich otcov, celé pokolenia a teraz príde druhý. Dúfajme, že bude lepší. Preto som ti kúpil tú šatku, Eva.

MATKA Zbohom, volajú ma, čakajú ma, už je tma.

VŠETCI Dobre sa majte!

MRNČO Panstvo Szentgyörgyide Svätý Jur a Dolné Lúčky odpredané. Nebožtík starý pán sa v hrobe obráti? A grófka Klementína? Také staré panstvo predaf. Šesťsto rokov tu hospodárili. Také niečo som ešte nezažil! (*Odiđe.*)

Výstup šiesty

EVA Mišo! A ty si ešte nezabudol po anglicky?

MIŠO Nie. Prečo?

EVA Keby sme museli odísť do Ameriky. (*Klopanie na dverách.*) Čo to bolo?

ONDREJ (*Vojde vysoký chlap, čierne vlasy, oblečený je po amerikánsky, pozrie na Evu s tupým výrazom v očiach.*)

MIŠO (*Zdesený, ale ešte všetko nerozumie.*) Eva, toto sú náš nový pán.

ONDREJ (*ticho*) Eva!

EVA Ondrej!

MIŠO Eva!

ONDREJ (*k Mišovi pokojne*) Is this your wife?¹

MIŠO (*ustrášene*) Yes, sir.²

ONDREJ Have you a chid with her?³

MIŠO Yes, sir.

ONDREJ Do you treat her well?⁴

MIŠO Yes, sir.

ONDREJ (*k Eve*) Nemyslel som, že ťa takto nájdem. Žije moja matka?

MIŠO (*ticho*) Žije.

ONDREJ Chudera. Good night!⁵

¹ ang. Je to vaša žena?

² angl. Áno, pane.

³ angl. Máte s ňou dieťa?

⁴ angl. Zaobchádzate s ňou slušne?

⁵ Dobrú noc.

Výstup siedmy

EVA Pre Kristove rany, čo teraz, čo teraz? Ved' zomrel. A matka to cítila. Mišo, ja utečiem. Tu pre mňa nie je miesto.

MIŠO (*rázne*) Sme ľudia a musíme pokorne prijať každé utrpenie.

EVA (*Mišo postieľa*) Nie, Mišo, nie, ja tu nemôžem zostať.

MIŠO (*Okrične ju.*) Prestaň! Čo vymýšľaš?

EVA Nemôžem, veď ani neviem...

MIŠO (*prísne*) Ostaneš tu. (*Pristúpi k posteli, vyzlieka sa, Eva, vybehne, zvonku zamkne.*)

MIŠO (*Pribehne k dverám, chce ich otvoriť, skríkne bolestne.*) Eva, Eva! (*Búcha.*)

DEJSTVO DRUHÉ

IZBA V KAŠTIELI, PO STENÁCH OBRAZY PREDKOV

Výstup prvý

NOTÁR (*Dokončieva čítanie zmluvy.*)

... dnešným dňom vstupuje do vlastníctva. Všetky dane, ktoré odo dňa kúpnej zmluvy budú na tomto majetku vyrubené, znáša kupujúci. Odpredávateľ si vymieňuje, aby kupujúci udržiaval v poriadku hrobku starodávnej rodiny Svätajurských, ktorá je nad Medokýšom. Kupujúci sa zaväzuje, že každý rok dá nanovo natrieť železné zábradlie hrobky a železné vráta. A ak by sa na múre objavili pukliny, ihneď ich opraví. Do rodinnej hrobky nesmie byť pochovaný nikto iný ako zákonití následníci rodiny Svätajurskej. Kupujúci sa zaväzuje každý rok na Všetchsvätých položiť na schody hrobky veniec z kosodreviny, ozdobený kvetinami z panskej hory. Po prečítaní pred svedkami podpísané. Myslím, že sme nič nevynechali?

SVÄTOJURSKÝ (*nevrló*) Z mojej strany nič.

A kedy vyplatíš peniaze, Ondrej Muranica?

ONDREJ Dám vám šek, hneď po podpísaní zmluvy.

NOTÁR Na koho mám majetok prepísať?

Povedali ste, že nám to povieť v kaštieli.

ONDREJ Prepíšte celý majetok na moju ženu, Evu Muranica, rodenú Hadviždiak.

SVÄTOJURSKÝ (*sebe*) Hadviždiak.

NOTÁR (*Vpíše meno na dva hárky*). Prosím, podpíšte to, páni. (*Podpíšu.*) Tak, pán Ondrej Muranica! Odovzdajte šek. V tejto chvíli ste sa stali majiteľom celého Svätajurského majetku. Prajem vám, aby ste ho s božou pomocou zveladili a v pokoji užívali. Pán Svätajurský si odtiaľto odnesie len šatstvo a knižnicu, všetko ostatné patrí vám.

SVÄTOJURSKÝ Na tieto obrazy som zabudol.

Pán notár! Veď ste mi predali otca i matku.

NOTÁR Skutočne, to sa mi ešte nestalo, aj otca, aj matku. Ale zmluva je už podpísaná, šek máte v ruke.

ONDREJ Ak chcete...

(*Posunkom naznačuje, že obrazy vydá.*)

SVÄTOJURSKÝ A kde ich ja budem vláčiť?

Nechám ich tu, vždy patrili ku kaštielu.

A teraz si vypijeme. (*Nalieva z fľaše koňaku.*) Posledný raz si vypijeme.

(*Notár ochotne nalieva.*)

NOTÁR Bez prípitku je obchod nepodarený. (*Strngnú si a pijú.*)
SVÄTOJURSKÝ Ach, bača Ondrej, čo sa v tejto izbe popilo dobrého nápoja!
ONDREJ Viem to dobre.
SVÄTOJURSKÝ Tak zbohom! Podme!
(*Ešte raz sa poobzerá po izbe.*) Zbohom, múry, zbohom, pole, zbohom, lúky! Zbohom moja krásna hora! (*Odíde.*)
NOTÁR Zbohom! (*Odíde.*)

Výstup druhý

SPRÁVCA (*úctivo*) Pane, som správca vášho majetku.
ONDREJ Odkedy ste správcom? Boli ste horárom.
SPRÁVCA Po smrti môjho otca som prevzal jeho miesto. Pán mnoho míňal, veľa nezostalo, ani na sol' pre statok.
ONDREJ Hory nevyrúbal v posledných rokoch?
SPRÁVCA Chcel, ale mu nepovolili. Zväžali sme len vývraty, ale aj tých veľa predal.
ONDREJ Oviec je koľko?
SPRÁVCA Dvestoštyridsať. Máme osemnásť kusov dobytky a sedem párov koní.
ONDREJ A ovce dobre doja?
SPRÁVCA Dobre a bača je poctivý. Pred rokom kúpil pán na úver traktor, tým orieme.
ONDREJ Ovce sú zdravé?
SPRÁVCA Zdravé.
ONDREJ A medvede ich netrhajú?
SPRÁVCA Medvedica jednu zabila nad močariskami. Pán stiahol za ňu bačovi osemdesiat korún.
ONDREJ Bačovi stiahol? (*rozhorčený*) Chodte poňho. Nie, počkajte. Ja to zariadim.
SPRÁVCA Pán – bača, od rána ste robili zmluvu. Moja žena vypražila kurča a upiekla jablčnú štrúdlu. Určite ste hladný, donesiem?
ONDREJ Áno, som hladný, ale dal by som si v popole pečený posúch. A pohár kyslej žinčice.
SPRÁVCA (*Smeje sa.*) Donesiem, donesiem.
ONDREJ Počkajte, chcem pohostiť služobníctvo. Čo by ste im dali?
SPRÁVCA Máme ešte od zabíjačky na povale klobásy.
ONDREJ A vypiť?
SPRÁVCA Žena navarí hriatô.
ONDREJ A ešte čo by im chutilo?
SPRÁVCA Praženica.
ONDREJ Dajte ju spraviť tak zo sto vajec.
SPRÁVCA To bude hostina!
ONDREJ Žije ešte niekto z tých, ktorí so mnou bačovali?
SPRÁVCA Starý bača Mrnčo.
ONDREJ Bača Mrnčo? Pošlite ho sem.

SPRÁVCA Čaká tu už od rána. (*Odíde.*)
ONDREJ Starý Mrnčo, starý, Mrnčo bača, pod sem bližšie!

Výstup tretí

MRNČO Nemyslel som, že sa ešte uvidíme, Ondrej.
ONDREJ Tak rozprávaj, starý.
MRNČO Pamätáš, ako ťa na salaši uštipla vretenica do nohy?
ONDREJ Vy ste nazbierali žaby do putne, ranu mi prerezali britvou a ja som tam strčil nohu. Do rána mi z nej žaby vytáhal jed.
MRNČO A keď si mal tú horúčku, čím som ťa vyliečil?
ONDREJ Pálenukou s korením. A bola silná, takmer mi hrdlo vypálila. Ako sa máš?
MRNČO Nepočujem už dobre.
ONDREJ Ved' počuješ.
MRNČO Ale zle. Čo všetko som kedysi v hore počúval. Tá hora vedela rozprávať. Teraz mi už iba hučí.
ONDREJ A je všetko po starom? Krčahovo, Lúková, Salašky, Priechô, Machnatô, Pustô?
MRNČO Všetko, všetko!
ONDREJ A kamzík hvízda na divé kozy na Vysokej Holi a na bralách pod Derešami, nič sa nezmenilo?
MRNČO Všetko je po starom, len... Širokú vyrúbali.
ONDREJ Keď mi v tých tmavých baniach v Amerike prišla na um naša jar, takmer som sa zbláznil. Noci plné hviezd, velebne ticho, ranný úsvit, keď na každom strome spievajú vtáky, kukučka, zvončeky mojich oviec, potok... Plakal som a hrýzol mokré baníčku perinu. A teraz som tu. Vo svojej hore.
MRNČO Neskorô. Prišiel si neskorô.

Výstup štvrtý

SPRÁVCA (*Vstupuje za ním gazdiná s táčnou, na nej bielou servitkou prikrytý črpák a posúch.*) Nech sa páči.
GAZDINÁ Pekne vás vítam u nás. Škoda, že ste ohrdli mojim jedlom. Výborný obed som pripravila.
SPRÁVCA Moja žena bola dlhé roky kuchárkou a varí znamenite.
GAZDINÁ Sem veru chodilo mnoho hostí. Nebohý starý pán len tak o polnoci zakričali do kuchyne: Evka, zarežte desať kurčiat, máme hostí. Viem robiť fajnové jedlá. Mohli ste ochutnať.

ONDREJ Ďakujem, gazdiná. Správca, zavolajte, Miša.

SPRÁVCA Prosím. (*Obaja odídu.*)

Výstup piaty

ONDREJ (*Vezme črpák, posúch do druhej ruky, vypije.*) Je dobrá, tuhá! V máji ešte nebýva takáto. To je naša?

MRNČO Tvoja.

ONDREJ Výborná!

MRNČO Máš dobrého baču. Miša.

ONDREJ (*Akoby mu zaseklo v hrdle, prestane jesť, zmrašti sa.*)

Mišo?

MATKA (*Je zoslabnutá, ledva chodí.*) Ondrej!

ONDREJ Matka! Prečo ste vstali!?

Lekár vám nariadil, aby ste zostali v posteli. (*Mrnčovi*) Tak sa zľakla, že som ešte v noci volal doktora.

MATKA Nezlakla som sa. Od šťastia, že si prišiel, sa mi srdce zastavilo.

MRNČO Stále ťa spomínala!

MATKA Ja jediná som vedela, že žiješ.

ONDREJ Nechajte to. Zasa sme spolu. Ostanete tu v kaštieli. Pôjdete do kúpelov, ako povedal lekár. Vyliečia vám všetko, čo vás v živote bolelo.

MATKA Sem do kaštiela ty nepotrebuješ mňa, ale ženu. A tú nemáš.

ONDREJ Nemám, ale budem ju mať!

MRNČO Budeš, určite budeš.

MATKA Ondrej, povedz mi, prečo si celých päť rokov nenapísal?

Výstup šiesty

MIŠO Volal si ma.

ONDREJ Správca mi povedal, že ti predošlý pán stiahol osemdesiat korún za ovcu, ktorú potrhala medvedica.

MIŠO Stiahol.

ONDREJ Poviem mu, aby ti ich vyplatil.

MIŠO Netreba.

ONDREJ Povedal som.

MIŠO Ako chceš. (*pauza*)

ONDREJ Tak čo?

MIŠO Neviem, mám už ísť?

ONDREJ Čo bude?

MIŠO Nič, pôjdem zasa na salaš, sme tam už dva mesiace.

ONDREJ A s Evou ako?

MIŠO Nijako.

ONDREJ Čo nijako. Nemôže mať dvoch mužov.

MIŠO Nemôže.

ONDREJ Odstúpiš?

MIŠO Neodstúpim.

ONDREJ Ved' vravíš, že nemôže mať dvoch mužov.

MIŠO Ved' má len jedného.

ONDREJ Koho?

MIŠO Mňa.

ONDREJ A ja?

MIŠO Ty si mŕtvý.

ONDREJ Nestojím pred tebou?

MIŠO Si mŕtvý. Mám na to doklady aj svedkov. Úrady by svadbu nepovolili, keby si nebol mŕtvý.

ONDREJ Ty blázon, tie doklady klamú. Ja žijem.

MIŠO Mal si napísať, že žiješ! Za tých päť rokov si pre Evu umrel a ja som mužom tvojej vdovy.

ONDREJ Nemohol som napísať... Teraz, Mišo, počúvaj. Čo sa stalo, stalo sa. Ale s Evou som sa nerozišiel, nezomrel som, jeden z nás musí odstúpiť. Rozumieš?

MIŠO Rozumiem.

ONDREJ Ty si mladší a máš ešte pred sebou viac života ako ja. Choď do Ameriky, mám v uholných baniach dobrých známych a keď im napíšem, vezmú ťa na to isté miesto, kde som bol ja.

MIŠO Dobre, pôjdem tam – s Evou.

ONDREJ Bez Evy. Zaplatím ti cestu a dám ti šek na päťtisíc dolárov.

MIŠO Čo?

ONDREJ Aby si ľahšie žil a ak to minieš, dám ti ešte päť.

MIŠO Nie!

ONDREJ Čo?

MIŠO Myslíš si, že si odo mňa Evu kúpiš za desaťtisíc?

ONDREJ Eva je moja, nepotrebujem ju kupovať.

MIŠO Si mŕtvý, nevieš to pochopiť, blázon?

ONDREJ Dám ti pätnásťtisíc dolárov, ak odstúpiš.

MIŠO Pred vlastnou matkou ti hlavu sekerou roztrepem, ak to ešte raz spomenieš!

ONDREJ Tak zmizni z môjho salaša! Si

prepustený! Ešte dnes sa vystahuj! Von!

MIŠO Idem... pôjdeme, len si zo salaša veci odnesieme. (*Odíde.*)

ONDREJ Matka, mňa to dozenie do šialenstva: „Vraj pôjdeme.“ Myslíte, že s ním Eva odíde?

MATKA Zavolaj ju, aj tak sa musíte porozprávať.

MRNČO Je tu niekde nablízku. (*Kričí.*) Eva, Eva, pošlite Evu!

(*Vonku začínajú ticho spievať, neskôršie počuť, že tancujú a vyskajú.*)

MATKA Syn môj, nech ti Pán Boh pomáha.

ONDREJ Verím, že s ním nepôjde.

Výstup siedmy

EVA Prepustil si nás?

ONDREJ Nie.

EVA Mišo povedal, že sa ešte dnes musíme vysťahovať.

ONDREJ Nemôžem vysťahovať majiteľku Svätajurského panstva.

EVA Akú majiteľku?

ONDREJ Tu je zmluva, pozri, celý majetok: hory, polia, lúky, kaštiel s celým zariadením a služobníctvom patrí tebe, Eve Muranica, rodenej Hadviždiak, manželke baču Ondreja Muranicu. Môžem vlastnú ženu z jej majetku vysťahovať?

EVA Ondrej, povedz mi, ako sa to stalo, že nám úrady oznámili tvoju smrť?

ONDREJ Aj ty mi chceš povedať, čo tu chcem, keď som mŕtvý?

EVA Prečo si päť rokov nepísal?

MATKA Ondrej, povedz, aj ja to chcem vedieť.

ONDREJ Tak počúvajte. V bani sa stalo nešťastie. Výbuchol plyn a zasypalo polovicu štôlní. Prebudil som sa hladný a smädný v úplnej tme. Plazil som sa po mŕtvolách svojich kamarátov. Z ich vrecák som vyberal chlieb, aby som prežil. Preč odtiaľto, preč! Vedel som, v ktorej časti štôlnie ležím a že je tu niekde dlhá rúra na ventilátor. A ja som tú rúru našiel a liezol som ňou hore. Neviem, ako dlho. Zrazu som vdýchol čerstvý vzduch a bol som zachránený. V hlave som mal len jedinú myšlienku, preč od nešťastia. Preč! Sadol som na vlak a viezol som sa. Kam, neviem. Asi až po týždni som si uvedomil, čo sa so mnou stalo.

Od tej hrôzy alebo... ved' ani neviem od čoho, stratil som pamäť. Kto som, pýtal som sa neustále... ved' ti museli dať pri krste meno. Túlal som sa po krémách, okolo fabrik, baní. Dúfal som, že ma krajanja spoznajú. Ale prídaleko som ušiel po prvom zrútení.

MATKA A doklady ti neostali vo vreckách?

ONDREJ Všetko som stratil. Len vrecúško s dolármi mi ostalo za košelu. Bál som sa ísť na políciu. Mohli ma považovať za zlodēja. Tajil som, že neviem, kto som. Používal som anglické meno. Vo sne som vídaval ovce a počul cvengot ich spiežovcov. Hora mi v hlave hučala, potok žblnkotal, pred bleskami, búrkou som sa vo sne ukrýval pod košaté jedle. Spotený som sa prebúdzal a v pamäti prehŕňal. Kde to všetko bolo? Rozmyšľaj, uvažuj, ty si žil niekde v hlbokých lesoch. Kde to bolo? Je to hrozné, keď ti časť mozgu zahalí tma a ty nevieš, nevidíš, nepamätáš.

MATKA Bože, synáček, čo si ty prežil.

EVA Hrozné nešťastie.

ONDREJ V zúfalstve vrhol som sa do práce, investoval som. Darilo sa mi, vždy viac a viac dolárov som si ukladal za košelu. Ale nepamätal som sa na vás.

EVA Ako si vyzdravel?

ONDREJ Chcel som si obnoviť pamäť. Vedel som, že nešťastie sa stalo v bani. Chcel som nájsť veľké banícke stredisko. Kúpil som si lístok na Pacific expres. Vlak letel nocou veľkou rýchlosťou. Škrípanie brzd, rachot, lámanie železa, krik a stenanie. Prevrátili sme sa. Udrel som sa do hlavy. Po dvojdnovom bezvedomí som sa prebudil. Prišiel ku mne lekár a spýtal sa ma, ako sa volám. What is your name? A ja som vykrikol zverským hlasom... Ondrej Muranica! Bača zo salaša pod Krčahovom. Mysleli si, že som sa zbláznil. Na všetko som sa rozepamätal.

MATKA Nové nešťastie ti vrátilo pamäť. Možno aj šťastie.

EVA Šťastie?

ONDREJ Prvou loďou som sa vrátil domov.

Výhodne som zamenil doláre.

Nemajú veľkú hodnotu vaše peniaze. Chcel som si kúpiť kus zeme, ale advokát mi povedal, že za toľkú sumu si môžem kúpiť aj Svätajurského panstvo. Tak som ho kúpil.

MATKA Chudák Ondrej, čo všetko si musel zažiť...

EVA Ďakuj Bohu, že si z toľkej hrôzy vyviazol živý.

ONDREJ Tu máš, Eva, zmluvu, tebe dávam tento majetok a žime spolu pokojne ďalej!

EVA Ondrej, vypočuj ma...

MATKA My vás necháme samých. A vy sa pekne pohovárajte. Všetko sa dá napraviť. Pod', Mrnčo. (*Odídu.*)

Výstup ôsmy

ONDREJ Mnoho rokov sme sa nevideli.

EVA Mnoho...

ONDREJ Pamätáš, akí sme boli chudobní, keď som odchádzal? Mali sme len pásik poľa, meter široký. A na kopci sa ten pásik tak zúžil, že sme ledva prešli pluhom. A dole na rovine široké panské polia. Pamätáš, ako tam stávala nebohá pani, keď sme žali, s podopretými rukami nad nami. Teraz tam ty budeš stáť a rozkazovať čeladi.

EVA Nie, Ondrej, to nie je pre mňa.

ONDREJ Vieš, ako som v Amerike tvrdo robil? A všetko som to robil pre teba. Po každej výplate som počítal: Eva bude mať pekne topánky, Eva bude mať šaty. Nejedol som, v bani zhrbený, v prachu, v dusne kopal som uhlie, a keď druhý vyčerpaní vzdychali,

ja som s úsmevom rýpal do kameňa. Eve bude. A keď som videl, ako sa doláre rozmnožujú, pomyslel som si: ešte viac, to je príležitosť, ešte viac. A vzal som si ešte ťažšiu prácu. Vo vode po kolená, po pás som sa brodil. Druhí žltli, bledli a hynuli v nemocniciach a ja som doláre počítal. Eve bude na záhradu, Eve na pole, Eve na kone. A keď som sa prebudil po päťročnom nešťastí z tej tmy, prvé slovo bolo: k Eve, k Eve, k Eve! A celý majetok je dnes tvoj.

EVA Prepíš si to na seba, Ondrej.

ONDREJ Ako? (*ráznejšie*) Neuznávaš, že je tvojou povinnosťou vrátiť sa ku mne?

EVA Uznávam.

ONDREJ Tak teda toho druhého opusti!

EVA To nie je nemožné.

ONDREJ Nerozumiem ti.

EVA Ondrej, ja ti neviem povedať, ako to je, ale nie je to možné. Bola som na dne. A on ma vyslobodil, mám s ním dieťa. Boh by ma potrestal, keby som ho teraz opustila.

ONDREJ Tak čo bude?

EVA Pozri, Ondrej, ty si už pánom.

ONDREJ Ja pánom? So svojimi mozolmi? Zničenými kĺbmi?

EVA Nemyslela som to tak.

Výstup deviaty

ONDREJ (*klopanie na dvere*) Čo chcete!?

SPRÁVCA (*Vojde s gazdinou v radostnej nálade.*) Pán Muranica!

Všetci sú veselí, šťastní...

GAZDINÁ Aj dobytok vyskakuje od radosti, že má nového pána.

ONDREJ Čo chcete?

SPRÁVCA Všetci prosia, aby ste išli medzi nás.

GAZDINÁ Ja vraj musím pozvať nového pána do tanca. (*Pokloní sa.*) Nech sa páči.

ONDREJ O chvíľu, hneď sme hotoví. Nech im krčmár otvorí sud piva. Zabávajú sa, výskajte, hulákajte, tancujte.

SPRÁVCA To nám netreba pripomínať. Nech žije náš nový pán! Nech žije náš starý bača!

GAZDINÁ (*vábivo*) Ale prídte, lebo sa urazím. Všetci páni ma vykúrtili, keď sa zabávali.

ONDREJ Hneď prídem.

SPRÁVCA Pod' už, nemel' toľko. (*Odídu, na dvore o chvíľu vzplanie veselá nálada, počut', že tancujú a výskajú pri harmonike.*)

Výstup desiaty

MATKA Ondrej, Eva, tak ako?

ONDREJ Nemôže žiť so mnou.

MATKA Prečo?

ONDREJ Matka, nechajte, trpel som sedem rokov, budem aj ďalej. Nie je mi súdené snívať o šťastí, ale len robiť a robiť. Pôjdem naspäť.

MATKA Nie! To nedovolím. Neumriem skôr, kým neuvidím, že si šťastný. Eva, Eva, prosím ťa! (*Klakne.*) Eva, matka ťa prosí na kolenách, vráť sa k nemu!

EVA Matka, to nie...

MATKA Vráť sa k môjmu synovi, ja viem, ako ťa má rád! Ak ho omietneš, stane sa nešťastie. Po takom trápení odstrčiť muža, to je šialenstvo.

EVA Poviem všetko Mišovi a nech on sám rozhodne.

MATKA Žena, hrešíš! Počuješ, hrešíš?

ONDREJ Nechajte, matka, ja si sám spravím poriadok. (*Vyprevádza ju.*)

EVA Svokra, neodchádzajte, bojím sa!

MATKA Bojíš? Vlastného muža? (*Odíde.*)

Výstup jedenásty

ONDREJ Tak s tým rýchlo skončíme. Eva! Prisahala si mi vernosť pred oltárom?

EVA Áno, prisahala.

ONDREJ Tak prečo nechceš zachovať prísahu?

EVA Prisahala som ti vernosť až do smrti a tú som zachovala. Vydala som sa až po tvojej smrti.

ONDREJ Ale ja žijem!

EVA Nevedela som to päť rokov.

ONDREJ Eva! Ja už viem, ty si ma nikdy nemala rada.

EVA To nie je pravda.

ONDREJ Máš ma rada?

EVA Mám, prisahám!

ONDREJ A toho druhého?

EVA Aj jeho mám rada, prisahám!

ONDREJ Zbláznila si sa?! To nie je možné dvoch mať rada.

EVA Je to možné. Stalo sa.

ONDREJ Nerozčuľuj ma! Dám to k súdu.

EVA (*s bólnym úsmevom*) K súdu? Súď nemôže súdiť mojim srdcom.

ONDREJ Tak ťa vyženie z domu a chlapca si vezmem k sebe.

EVA To nie, dieťa si nedám, to je moje. Ja sa vás zrieknem oboch, ale deti si nedám, ani jedno. Prijmem súd, ktorý by ma medzi vami rozsúdil, ale takého súdu niet, ktorý by mi odobral niektoré dieťa.

ONDREJ Chlapca si vezmem ja, chlapec je môj.

EVA Nie, Ondrej, nie. Budem ti verne slúžiť, ak chceš, ale chlapca si nedám, toho ti nedám. Spýtaj sa vlastnej matky, čo je to materinské srdce, čo si tá vytrpela, spýtaj sa jej. Chlapca si nedám.

ONDREJ Chceš toho druhého. Mňa nechceš. A ja by som ťa z biedy vytiahol, ale nechceš. **EVA** Nechcem bohatstvo!

ONDREJ *(Povážlivo sa blíži k nej, ruky upravujúc proti jej krku.)* Ak máš byť toho druhého, počuješ, radšej ťa zadrhnem!

EVA Zaškrť ma, prosím! Nech je všetkému koniec!

ONDREJ Dráždiš ma? *(V okamihu zdvihne ruky proti jej hrdlu – vtom zahľadí sa na jej obnažené telo, nastane krátka pauza, v ktorej vidno, ako mu ruky povolia, on so zmenenou tvárou obráti sa proti nej a začne jej pomaly a čoraz náruživšie hladkať hrdlo a holé plecia. Eva vyjavené hladí na neho, akoby od strachu skamenela. Ondrej s neprijímnym zmyselným úsmevom a traslávym hlasom.)* Eva, aké máš biele telo, Eva...

EVA *(Bráni sa.)* Ondrej, nechaj to!

ONDREJ *(Chytí ju za ramená, ona sa vzpierá.)* Eva, túžim po tebe, Eva...

EVA Nie, nechaj ma... *(Obzerá sa, ako utiečť.)*

ONDREJ *(čoraz náruživšie)* Nepustím ťa, musíš zostať so mnou, patíš mne. *(Utečtie, jedným skokom je pri dverách, chce ich otvoriť, sú zamknuté, päsťami začne búchať a kričí bolestne, zúfalo.)* Eva! Bože, bože, bože! Toto slovo som nevyslovil sedem rokov. Pracoval som, nemal čas. Sedem rokov som sa nemodlil *(Skúša to.)* Bože! Otče náš, ktorý si na nebesiach... Žiť mi daj. Nie je možné, aby niekto trpel ako ja. Žiť mi daj! Musel si vidieť, ako som robil týmito rukami v čiernej zemi, hladný a smädny. A za to nechcem nič, len žiť mi daj! *(Búri sa.)* Jedným sypeš priehrštiami a mňa depceš!? Toto je odmena za tých krutých sedem rokov? Chceš ma zničiť? Nech ťa parom skára tam hore, kde si! *(Zlakne sa.)* Nie, to som nechcel povedať! Zmiluj sa, odpusti mi, zmiluj sa nado mnou, úbohým...

Výstup dvanásty

MRNČO *(Odomkne zvonku dvere.)* Nebo tvé jest království, tvá jest moc a sláva, až na veky vekov, Amen!

ONDREJ Utiekla mi. Eva mi utiekla.

MRNČO Tu máš svoje šaty, bača.

Aj svoju sekeru.

ONDREJ Je ťažká.

MRNČO Áno, ťažká a ostrá! *(Ondrej sa prezlieka.)*

DEJSTVO TRETIE V NOCI NA SALAŠI

Výstup prvý

MIŠO Tak nový bača, počúvaj: Kumhár je už veľmi prepálený. Spravil som nový, tam je za sudom v komore. Pipňu na sude, keď kyslú spúšťaš, zavri vždy napravo, naľavo tečie. Sud nezabudni dobre doštičkami popokrikyvať, lebo nám už od jari dve myši padli do žinčice. Chlieb a stravu zamykám do truhlice, tam sa nič nedostane. Soľ doniesli dnes, to vieš, bude jej na štrnásť dní. Košiar neprekładaj proti kosodrevine, tam je samá skala a koňstiviar, ale nadol k potoku. Suka bude mať okolo Jána mladé. Jedno som sľúbil mlynárovi, ten ti dá zaň múky. Šváby je ešte dosť. Čierneho brava predaj na jesennom jarmoku. Toho nevykrmíš ani na kukurici, preberá. Oštiepky najlepšie zaplatia na stanici, tam som valacha posielal. Klág dostaneš u mäsiara Filku, ten ťa najlepšie obslúži, lebo bije len ťažké telce. Valasi sú dobrí chlapci, aj honelník, len daj pozor, lebo ti ľahko zaspí. Je ešte mladý, potrebuje viac spánku.

Koliba je ešte dobrá, len zadný trám pod syrom je nahnitý. Ten treba dať spraviť na jar. Na jar! Kde ja vtedy už budem?

MARTIN Bude, ako bude. Nájdeš si prácu aj inde.

MIŠO Ale čo bude s Evou?

MARTIN Za tebou nám bude ľúto, ale za ňou ešte viac.

MIŠO Veď ja viem, ako sa o každého starala. *(Odíde.)*

Výstup druhý

(Začne fúkať silnejší vietor, v dialke zahrmí, vojde Eva.)

MARTIN Čo tu robíš, Eva?

EVA U nás bol dnes súdny deň.

MARTIN Počuli sme. Ale čo tu chceš?

EVA Kde som mala ísť? Do vody sa hodiť? *(Zablýska sa.)*

MARTIN Mám zavolať Miša?

EVA Nie!

MARTIN Čo chceš robiť?

EVA Nevieam.

MARTIN Všetkých si od seba odohnala.

EVA Ale deti nie, deti sú moje.

MARTIN A čo máš v tom batohu?

EVA Mišo vám zabudol vziať tabak, zelinky a nový nôž, ktorý ste pýtali.

MARTIN Ešte aj teraz sa o nás staráš?

EVA Je to dobrý nôž. Ostrý.
(*Zapichne ho nad dvere do koliby.*)
Majte sa tu dobre.

MARTIN Čo chceš spraviť?

EVA Do hory sa ukryjem, tá mi poradí, čo mám robiť. Tu hneď nad kolibou rastie materina dúška, do nej si lahnem. Hora je dobrá.

MARTIN Ale nie v noci, Eva. Za každým stromom číha smrť.

EVA Smrť! Ukáž mi ju, kde je? Tú hľadám.

MIŠO (*Vyjde.*) Kto je to? To si ty? Čo sa v noci túlaš po hore?

EVA Prečo si bez slova odišiel?

MIŠO So ženou, ktorá zavrie dvere pred mužom, sa nemám o čom baviť.

EVA Nevyčítaj mi to, nemohla som inak, bola som ako bez zmyslov.

MIŠO Bez zmyslov. Ale pripravená mňa opustiť a odísť za druhým.

EVA Neodišla som.

MIŠO Videl som ťa vojsť do kaštiela.

EVA Ale neostala som tam.

MIŠO A čo odo mňa chceš?

EVA (*ticho*) Mišo, vypočuj ma, tak ako volakedy. Vždy si mi vedel pokojne poradiť, skús mi aj teraz ukázať cestu, ktorou mám kráčať. Spomeň si, koľkokrát sme boli zúfali vo svojej chudobe.

MIŠO Už nie si chudobná, máš kaštieľ, polia stojíš na vlastnom pozemku, vo vlastnej hore.

EVA Nie, to nie je tak! Mám dve deti, čo bude s nimi, povedz?

MIŠO Čo ti mám povedať? Ja už mám prácu.

EVA Kde?

MIŠO V amerických baniach.

EVA Vezmi nás, Mišo.

MIŠO Nezmysel, chceš ísť do biedy, keď tu máš všetko bez práce?

EVA Budem aj hladovať, len nech sme spolu! Všetci! Vezmeš obe deti? Veď aj Ondrejka si mal rád.

MIŠO Ten z kaštiela ti svojho syna nevydá.

EVA Matke vlastné dieťa? To Pán Boh nedopustí!

MIŠO Nechajme to. Ak si mi pred oltárom prisahala pravdu, tak pôjdeš so mnou aj bez druhého syna.

EVA Mám tu nechať svoje dieťa?

MIŠO Tak mi už daj pokoj! Pôjdem a sám si vychovám chlapca v Amerike.

EVA Sám? V Amerike? Mójho chlapca? Nie, ty to tak nemyslíš! Len si sa nahneval. Prepáč! Mišo, vieš čo?

Utečme s deťmi. Spoločne utečme. Cez

hranice to pôjde ľahko. A keď už budeme za morom... (*šeptom*) Všetko bude dobre. Budeme tvrdo pracovať. A deti budú s nami, Ondrejko i Miško.

Obaja budú s nami. Mišo, prosím ťa, utečme odtiaľto.

Výstup tretí

ONDREJ (*V pastierskych šatách, vypočul posledné slová.*) Mój syn je u mňa, môžeš ho vidieť, ak sa vrátiš ku mne do kaštiela.

EVA Milostivý Bože! (*Odiđe do úzadia za kolibu.*)

ONDREJ (*Mišovi*) Čo ešte hľadáš na mojom majetku?

MIŠO Odovzdal som službu a môžem ísť. (*Ide do koliby.*)

Výstup štvrtý

ONDREJ Kedy sem prišiel...

MARTIN Podvečer, už sa stmievalo.

ONDREJ Sám?

MARTIN Áno, sám.

ONDREJ A ona kedy?

MARTIN Eva?

ONDREJ Hneď za ním?

MARTIN Len pred chvíľou prišla. Dlho sa túlala v hore.

ONDREJ Sama... nie s ním? Kde je? Teraz tu bola.

MARTIN Neviem.

ONDREJ Pohladať ju... (*Martin odíde.*)

Výstup piaty

MRNČO No vidíš, už sme hore. (*Vystúpia.*)

ONDREJ (*zlostne*) Matka. Čo vám to prišlo na um za mnou ísť?

MATKA (*udychčaná*) Mala som zlú predtuchu, musela som. Ach, moje srdce. Dvanásť rokov som už nešla takým kopcom.

ONDREJ (*Mrnčovi*) Načo si sa sem s ňou vláčil?

MRNČO Chcela to...

ONDREJ Starý si, už nemáš rozumu.

MATKA A ty si sem prečo prišiel, Ondrej?

MIŠO (*Vyjde z koliby, nesie batoh, ale uvidiac matku, zloží batoh a ide za kolibu.*)

MATKA Za Evou?

ONDREJ Za ňou.

MATKA A ešte si ju neprivedol k rozumu?

ONDREJ Nestarajte sa do toho.

MATKA Ona chce byť s tým druhým?

ONDREJ Možno ju ešte prehovorím.

MATKA To je ponižujúce, čo robíš. Daj tej žobráčke pokoj, aj s jej panghartom.

Výstup šiesty

EVA (*Z úzadia vystúpi, ostro.*) Áno, som žobráčka, matka, ale panghart nie je ani jeden môj syn. Také slovo už neopakujte.

MATKA Vidíš ju, chodí za frajerom na salaš a takú si chceš k sebe vziať.

ONDREJ Nestarajte sa do mojich vecí, matka!

MATKA Prečo to všetko robíš?

EVA Som matka. Chcem svoje deti, nič iné.

MATKA Matka? Ty? Máš muža a beháš za druhým. Si pobeolica, obyčajná pobeolica!

ONDREJ Prestaňte už.

MIŠO (*Pribehne z úzadia so sekerou, zúrivo na matku.*) Neopakujte to slovo, starena, lebo vám hlavu rozmlátim.

EVA (*s úžasom*) Mišo.

MATKA Čo ty máš so mnou?

ONDREJ (*Odsotí Miša a zodvihne sekeru.*) Na moju matku sekerou? (*Postavia sa na päť – šesť krokov so sekerami proti sebe.*)

MATKA (*Postaví sa pred Ondreja, chrániac ho, vraví Eve.*) Ty suka, pozri, čo si urobila? Pozri!

EVA Kvôli mne sa nebite. Ja som to nechcela. (*Vbehne s nožom do koliby.*)

MIŠO Nabok, teraz ti zaplatím za všetku potupu. Za sukňu sa skrývaš?

ONDREJ (*Matku odstrčí tak prudko, že ju pred pádom len bača Mrnčo zachráni.*) Poď teda, chlapče. (*Rozoženú sa sekerami a z kroka na krok uprene číhajú, kde by prvým smrteľným úderom zakončili súboj. Vtom z koliby počuť až zversky bolestný ženský výkrik.*)

MIŠO (*Pustí sekeru na zem a zastane.*)

Čo to bolo?

ONDREJ Pre Boha živého.

MARTIN Ondrej, Mišo, Eva sa nožom prebodla.

EVA (*Je bledá a ťažko dýcha, slabým hlasom.*) Bolí to, Bože, bolí to... (*Kukučka kuká.*) Počujete, kukučka kuká. (*Svitá.*) Už mi je dobre. Bol to ostrý nôž.

MARTIN A sama si ho priniesla.

ONDREJ Eva, prečo si to urobila?

EVA Počkaj, dobre bude.

MIŠO Eva? (*Silno svitá, kukučka kuká.*)

EVA Splnilo sa mi... kukučka kuká... všetko okolo mňa uteká... dobre mi je... ako sa ľahko zomiera... už necítim telo... už ma nič nebolí... už nevidím... prosím, prosím... milujte moje deti... teraz ma už... máte... obaja... (*Zomrie. V hore sa ozve spev tisíc vtáčat.*)

KONIEC

HESLO – BAČA

Pastier zodpovedný za vedenie salaša. Organizoval hospodárenie na salaši, najmä mliečnu produkciu, a bol zodpovedný za zverené stádo. Najímal ho salašný spolok, ktorý pri výbere zohľadňoval jeho predpoklady pri ovládaní techník spracúvania ovčieho mlieka, dobré organizačné schopnosti a prirodzenú autoritu a dôveru u roľníkov v obci. Ovce pásol len na menších salašoch s malým počtom oviec. Zúčastňoval sa na dojení oviec a vyrábala ovčie syry. Organizoval práce pri košarovaní pozemkov. Na veľkých salašoch mal svojho zástupcu – bol to jeden z ovčiarov (podbača, polbača). Skúsení bačovia sa vyznali aj v liečení zvierat. Neraz sa im pripisovali i nadprirodzené schopnosti pomáhať, prípadne škodiť magickými prostriedkami. Odmena baču závisela od dohody so salašným spolkom. Termín bača na označenie hlavného pastiera oviec je používaný v celých Karpatoch, sčasti i na Balkáne a súvisel s rozšírením salašníctva v tejto oblasti.

Autor hesla Ján Podolák, In *Tradičná ľudová kultúra Slovenska slovom a obrazom*. Bratislava : Ústav etnológie SAV, 2011

VYSVETLIVKY

hriatô – domácky pripravený alkoholický nápoj, tradičný najmä v podhorských i horských sídlach

jutro – stará slovenská a uhorská miera

kľag – teláci žalúdok používaný na zrážanie mlieka

kumhár – kôl, na ktorý sa vešia kotol

spiežovec – zvonec, dáva sa na krk najmä zvieratám pasúcim sa v stáde

švábka – zemiak

DIVADELNÝ ÚSTAV BRATISLAVA THE THEATRE INSTITUTE

Publikovaním pôvodných a prekladových diel z oblasti slovenského a svetového divadelného umenia sa radí Divadelný ústav v Bratislave medzi popredné slovenské vydavateľstvá. Divadelnú literatúru sprístupňuje v rôznych edíciách, ktorých názov vypovedá o charaktere publikácií. V rámci edícií **Slovenské divadlo**, **Svetové divadlo**, **Osobnosti**, **Rozhovory**, **Teória v pohybe**, **Prítomnosť divadelnej minulosti** vychádzajú pôvodné slovenské a preložené umenovedné diela. Divadelné hry slovenských dramatikov a preklady

zahraničných divadelných hier publikuje Divadelný ústav v edíciách **Slovenská dráma**, **Slovenská dáma v preklade**, **Svetová dráma – antológia**, **Nová dráma/New Drama**, **Vreckovky**. Edícia **Základné publikácie** zahŕňa knižné výstupy dokumentačnej, informačnej, archívnej a zbierkotvornej činnosti Divadelného ústavu.

Edičnú prácu Divadelného ústavu ocenili v posledných rokoch mnohými slovenskými prestížnymi cenami za literatúru.

Informačné centrum PROSPERO je špecializované kníhkupectvo zamerané na literatúru z oblasti teatrológie, umení a kultúry z produkcie Divadelného ústavu, slovenských a zahraničných vydavateľstiev. IC Prospero

umožňuje zviditeľnenie inštitúcie a prepojenie ďalších služieb Divadelného ústavu v príjemnom pracovnom a štúdiom prostredí priamo pri vstupe do priestorov Divadelného ústavu. Čitatelia a návštevníci majú možnosť okrem nákupu širokého spektra umenovednej literatúry nahliadnuť do online databáz Divadelného ústavu a získať informácie o kultúrnych podujatiach ako v Bratislave, tak aj na celom Slovensku.

V rámci Informačného centra PROSPERO Divadelný ústav poskytuje nasledovné služby:

- informačné služby (s možnosťou vyhľadávania v eTHEATRE),
- internet (prístup na internetovú stránku www.theatre.sk, poskytovanie zoznamu webových stránok divadiel a divadelných inštitúcií na Slovensku a v zahraničí, služby videotéky: prezentácia videozáznamov z videotéky DÚ,
- predaj kníh (predaj odbornej literatúry,

publikácií, divadelných hier, divadelných a kultúrnych časopisov, publikácií o umení, DVD, CD o divadle a umení z produkcie Divadelného ústavu v Bratislave),

- predaj kníh a časopisov slovenských a zahraničných partnerských inštitúcií (Hudobné centrum, Slovenský filmový ústav, Slovenské centrum dizajnu, Ústav divadelnej a filmovej vedy SAV, Divadelný ústav Praha – Inštitút umení, Maďarský divadelný inštitút a múzeum),
- predaj publikácií slovenských a českých malých a nezávislých vydavateľov,
- poskytuje mesačné programy, informačné materiály, vybrané tlačene informácie o dianí v divadle na Slovensku a vo svete (informácie o workshopoch, festivaloch, inscenáciách).

IC Prospero

Jakubovo námestie 12, Bratislava
Tel.: 02/204 87 403, 204 87 405
e-mail: prospero@theatre.sk

Otváracie hodiny

Pondelok 10.00 – 16.30
Utorok 10.00 – 16.30
Streda 10.00 – 16.30
Štvrtok 10.00 – 16.30
Piatok 10.00 – 16.30

SKRYTÝ
POKLAD
SLOVENSKA

Elesko Line

Rubín
Alibernet
Dunaj
Frankovka modrá
Petit merle – Merlot
Pinot noir – Rulandské modré
Rosa
Zweigeltrebe

(Červené vína)

Produkty si môžete zakúpiť
v ELESKO wine park,
Partizánska 2275, Modra.

V prípade záujmu môžete
kontaktovať aj našich
obchodných zástupcov:
tel. č.: +421 911 819 500
e-mailom: obchod@elesko.sk
www.elesko.sk

 ELESKO

Cocktail Time

Coffee Break
Recepcia
Cocktail párty
Ples
Detská párty
Domáca párty
Grill párty
Svadba
Športové podujatia

Váš Cateringový Partner

Cateringové služby na všetky druhy príležitostí a presne podľa Vašich požiadaviek.

www.gtgggroup.sk

info@gtggproup.sk
+421 903 892 222

**PREDPREDAJ 3. ETAPY
ZAHÁJENÝ**

**K BYTOM V 1. A 2. ETAPE
ŠTANDARD ZDARMA**

POCIT PRÍRODY, POHODLIE MESTA

www.zipava.sk
0902 962 242

STRABAG
TEAMS WORK.

ZIPAVA

PARTNERI SND V ROKU 2015

Generálny partner

Hlavný partner

Partneri

Oficiálna minerálna voda pre SND

Partneri premiér

Mediálni partneri

Doprajte rozlet svojim predstavám s Europapierom – tento bulletin je vytlačенý na papieri GardaMatt Art od spoločnosti Europapier Slovensko.

@SNDcko

mojesnd

YouTube Slovenské národné divadlo

www.snd.sk

Bulletin Činohry Slovenského národného divadla

Zostavila Darina Abrahámová

Redakcia Zuzana Barysz

Jazyková redaktorka Zuzana Konečná

Fotografie z kostýmovej skúšky Martin Geišberg

Maľba na obálke Klaudia Kosziba

Grafická úprava Vladimíra Vašašová

Tlač calamitas, s. r. o.

Cena 3 €

Dramaturgia Činohry SND ďakuje za možnosť uverejniť úryvky z odborných publikácií Divadelného ústavu.

Vydalo Slovenské národné divadlo, 2015.